

OPPIMISVAIKEUKSISTA VAPAAKSI – hankkeen loppuraportti

Mirva Gullman, Kati Sunimento
& Pirjo Poutala

KRITS Kriminaalihuollon tukisäätiö

Monisteita 3/2011

OPPIMISVAIKEUKSISTA VAPAAKSI – hankkeen loppuraportti

Mirva Gullman, Kati Sunimento & Pirjo Poutala

KRIMINAALIHUOLLON TUKISÄÄTIÖ
Monisteita 3/2011

ISBN 978-952-5929-08-9 (pdf)
© Kriminaalihuollon tukisäätiö 2011

www.krits.fi

Tiivistelmä

Kriminaalihuollon tukisäätiö toteutti vuosina 2007–2011 Oppimisvaikeuksista vapaaksi (Oppiva)-hankkeen, jonka tavoitteena oli selvittää rikoksia tehneiden nuorten oppimisvaikeuksia sekä rakentaa heille oppimisvaikeudet huomioivia kuntoutuspolkua rangaistusajasta vapauteen. Hankkeen tavoitteena oli arvioida karkealla tasolla oppimisvaikeuksien laatua, tukea tämän arvioinnin jälkeistä ohjaus- ja kuntoutustyötä sekä ohjata asiakkaita tarvittavien tukipalvelujen piiriin. Tavoitteena oli myös pysähdyttää sekä asiakkaat että viranomais- ja järjestötoimijat oppimisvaikeuksiin liittyvän problematiikan äärelle sekä lisätä heidän tietämystään oppimisvaikeuksista. Lisäksi hankkeen tavoitteena oli tuottaa konkreettisia keinoja ja toimintamalleja, joiden avulla oppimisvaikeuksista aiheutuvat haitat vähenevät asiakkaiden elämässä. Hanketta rahoitti Raha-automaattiyhdistys.

Oppiva-hankkeen asiakkaiksi ohjautui yhteensä 181 rikostaustaista nuorta, jotka olivat motivoituneita selvittämään omia oppimisvaikeuksiaan. Työskentely aloitettiin rangaistuksen aikana ja sitä jatkettiin asiakkaiden vapauduttua. Asiakkaiden oppimisvaikeuksia kartoitettiin Oppivan työntekijöiden teettämällä suuntaa-antavilla testeillä sekä tarkemmilla lukemisen ja kirjoittamisen taitoja arvioivilla testeillä. Oppivan asiakkailla oli mahdollisuus hakeutua hankkeen kautta neuropsykologin ja erikoislääkäreiden tutkimuksiin oppimisvaikeuksien tarkempaa arviointia ja mahdollista diagnosoimista varten. 52 asiakasta kävi neuropsykologin ja hieman alle 30 erikoislääkärin tutkimuksissa.

Hankkeen asiakkaista lähes 80 %:lla havaittiin tarkkaavuusvaikeuden piirteitä. Noin 70 %:lla havaittiin vaikeuksia lukemisessa ja/tai kirjoittamisessa. Myös muita oppimisen ongelmia kuten hahmottamis- ja muistivaikeuksia havaittiin.

Oppimisvaikeuksien kartoittamisen jälkeen asiakkaita ohjattiin hakeutumaan soveltuviin valmentaviin tai tutkintotavoitteisiin koulutuksiin. Osalle suositeltiin neuropsykologista tai muuta kuntoutusta. Oppivan työntekijä toimi asiakkaan tukena ja kokosi tarvittavan verkoston, jotta asiakkaan tarvitsema tuki jatkuisi riittävän kauan ja riittävän monipuolisena. Palveluohjauksellinen ja joustava työote olikin keskeinen tekijä hankkeen toimintamallissa. Tärkeää oli myös Oppivan työntekijän tarjoaman tuen jatkuminen asiakkaan rangaistusajan jälkeenkin. Asiakkaat sitoutuivat toimintaan hyvin: 38 % heistä oli mukana toiminnassa kuusi kuukautta tai kauemmin ja ainoastaan 26 % keskeytti työskentelyn.

Yksilötyön lisäksi Oppiva toteutti kaksi ryhmää: Vanajan vankilassa nuorille naisvangeille suunnatun oppimisvalmiusryhmän sekä avolaitosvangeille ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen asiakkailla suunnatun ADHD-kuntoutuskurssin. Molemmat ryhmät koettiin hyödyllisinä. Jatkossa erityisesti ADHD-ryhmille on tarvetta.

Oppiva tuotti rikostaustaisten oppimisvaikeuksien huomioimiseen materiaalia kuten Oppiva-testin ja oppimista eri näkökulmista tarkastelevan ohjaajan käsikirjan. Materiaalit soveltuvat käytettäväksi rikosseuraamusalalla, kuntien sosiaali- ja terveystoimissa, työ- ja elinkeinotoimistoissa sekä päihdekuntoutuksessa. Hanke nosti rikostaustaisten nuorten oppimisvaikeudet rikosseuraamusalan ulkopuoliseenkin tietoisuuteen.

Oppimisvaikeuksien tunnistaminen ja tarvittavan tuen saaminen auttaa yhteiskuntaan kiinnittymisessä sekä vahvistaa itsetuntoa. Rikostaustaisilla esiintyy oppimisvaikeuksia yleisemmin kuin väestöllä keskimäärin, joten resursseja oppimisvaikeustyöhön tarvitaan ehdottomasti lisää.

ASIASANAT: Oppimisvaikeudet, rikostausta, nuoret, projektityö

Sisällys

1 JOHDANTO	1
2 TEOREETTISTA TAUSTAA	2
2.1 Oppimisvaikeudet	2
2.2 Oppimisvaikeudet ja syrjäytyminen	5
2.3 Aikaisemmat tutkimukset ja hankkeet	6
3 OPPIVAN TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA TAVOITTEET	9
3.1 Kriminaalihuollon tukisäätiö	9
3.2 Oppiva-hankkeen tavoitteet ja kohderyhmä	9
3.3 Rikosseuraamuslaitos	10
4 LOPPURAPORTIN TAVOITTEET	12
5 OPPIVAN ASIAKASTYÖ	13
5.1 Asiakkaiden taustatietoja	13
5.2 Asiakastyön toimintamalli	16
5.2.1 Asiakkaiden ohjaus ja motivointi hankkeen toimintaan	17
5.2.2 Oppimisvaikeuksien tunnistaminen	19
5.2.3 Kuntoutusohjaus	21
5.2.4 Ryhmät	23
5.2.5 Asiakasesimerkit	25
5.3 Toimintamalli lukuina	31
5.4 Asiakkailla todetut oppimisvaikeudet	33
5.4.1 Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet seulontatestistön mukaan	36
5.4.2 Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet yksilötestistön mukaan	42
5.4.3 Tarkkaavuusvaikeudet	45
5.4.4 Muut oppimisen vaikeudet	46
5.4.5 Oppimisvaikeudet arjessa	47
6 OPPIVAN TOIMINTA	49
6.1 Oppaat ja raportit	49
6.2 Koulutukset ja seminaarit	50
6.3 Tiedotus- ja vaikuttamistyö	52
6.4 Opinnäytetyöt	53
7 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA SUOSITUKSIA	55
LÄHTEET	59
LIITTEET	1

Kuviot

Kuvio 1. Asiakastyön toimintamalli kaaviona.	24
--	----

Taulukot

Taulukko 1. Oppivan asiakkaiden koulutustausta.	15
Taulukko 2. Oppimisvaikeuksien aiemmat tutkimukset asiakkaiden iän mukaan.	16
Taulukko 3. Laitokset, joista asiakkaat ohjautuivat Oppivaan.	19
Taulukko 4. Asiakkaiden tapaamiskertojen määrä.	31
Taulukko 5. Asiakkuuksien kesto kuukausina.	32
Taulukko 6. Oppivan asiakkaiden tulokset Etsi kirjoitusvirheet –testissä.	37
Taulukko 7. Oppivan asiakkaiden tulokset Erotta sanat –testissä.	38
Taulukko 8. Oppivan asiakkaiden tulokset Sanelukirjoitus –testissä.	38
Taulukko 9. Oppivan asiakkaiden tulokset Merkityksettömien sanojen sanelukirjoitus –testissä.	39
Taulukko 10. Oppivan asiakkaiden tulokset Luetun ymmärtäminen –testissä.	40
Taulukko 11. Yhteenveto Oppivan asiakkaiden seulontatestistön tuloksista.	41
Taulukko 12. Oppivan asiakkaiden Lukemisen nopeus ja oikeellisuus –testien tulokset yksilötestistössä.	43
Taulukko 13. Oppivan asiakkaiden Luetun ymmärtäminen –testin tulokset yksilötestistössä.	44
Taulukko 14. Tarkkaavuusvaikeutta neuropsykologisissa testeissä.	46

Lyhenteet

Krits	Kriminaalihuollon tukisäätiö
Oppiva	Oppimisvaikeuksista vapaaksi -hanke

1 JOHDANTO

Kriminaalihuollon tukisäätiö hallinnoi vuosina 2007 – 2011 Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamaa Oppimisvaikeuksista vapaaksi -hanketta (Oppiva). Hankkeen tehtävänä oli kartoittaa alle 30-vuotiaiden rikostaustaisten nuorten oppimisvaikeuksia sekä luoda heille soveltuvia kuntoutuspolkuja. Hankkeessa kehitettiin erilaisia toimintamalleja, joiden avulla kohderyhmän oppimisvaikeuksien tunnistamista voidaan helpottaa.

Hankkeessa työskenteli projektipäällikkö sekä kaksi kuntoutusohjaajaa, joiden toimenkuva painottui asiakastyöhön. Sekä asiakastyön että hankkeen muun toiminnan yhtenä tavoitteena oli nostaa rikostaustaisten oppimisvaikeudet esiin ja pysähdyttää niin asiakkaat kuin viranomais- ja järjestötoimijat oppimisvaikeuksiin liittyvän problematiikan äärelle.

Yhteiskunnan vaatimukset koulutuksen ja uuden tiedon omaksumisen suhteen ovat kasvaneet viimeisten vuosikymmenten aikana ja siksi myös oppimisvaikeuksista voidaan ajatella aiheutuvan aiempaa enemmän haittaa yksilöille. Toisaalta taas oppimisvaikeuksiin liittyvä tutkimus ja tietoisuus ovat lisääntyneet ja osoittaneet miten merkityksellistä oppimisvaikeuksien tunnistaminen on aikuisillekin.

Oppimisvaikeudet ovat rikoksenteijöillä yleisempiä kuin väestöllä keskimäärin ja siksi niiden huomiointi kohderyhmän osalla on tärkeää. Oppimisvaikeuksilla on yhteyksiä myös päihde- ja mielenterveysongelmiin. Oppimisvaikeuksien tunnistamisella ja kuntoutuksella voidaan lisätä rikostaustaisten nuorten yhteiskuntaan kiinnittymistä, ehkäistä syrjäytymistä sekä mahdollisesti myös vähentää uusintarikollisuutta.

2 TEOREETTISTA TAUSTAA

Oppimisvaikeudet mielletään usein lapsuuteen ja koulunkäyntiin liittyviksi ongelmiksi. Vaikeudet eivät kuitenkaan iän myötä häviä, vaan niitä ilmenee myös aikuisilla. Lisäksi ne vaikuttavat opiskelua laajemmin elämän osa-alueisiin. Rikostaustaisten henkilöiden kohdalla oppimisvaikeuksien selvittäminen on ollut satunnaista, vaikka tunnistamattomilla oppimisvaikeuksilla saattaakin olla kytköksiä päihdeongelmaan ja syrjäytymiseen. Selvittämällä oppimisvaikeuksia voidaan vaikuttaa myös syrjäytymiskehitykseen. Esimerkiksi aiemmin keskeytyneitä opintoja voidaan tukitoimien avulla saada päätökseen, mikä taas edistää työllistymistä ja sen kautta kiinnittymistä yhteiskuntaan. Näin oppimisvaikeuksien selvittäminen voi osaltaan ehkäistä rikosten uusimista.

2.1 Oppimisvaikeudet

Oppiminen nähdään usein vain koulussa tapahtuvaksi toiminnaksi. Oppimista on kuitenkin monenlaista. Oppimisprosessi aiheuttaa muutoksia tiedoissamme, käsityksissämme, taidoissamme ja tunteissamme. Yhteistä oppimisen eri muodoille on, että ne kytkeytyvät ihmisen toimintaan. (Rauste von Wright-von Wright 1997, 19.)

Oppimisvaikeus on laaja yläkäsite, johon sisältyvät erilaisista syistä johtuvat oppimisen vaikeudet. Vaikeuksien takana voivat olla esimerkiksi mielenterveysongelmat, aivovauriot, alhaisen koulutuksen tuomat ongelmat tai oppimisen erityisvaikeudet. Erityiset oppimisvaikeudet viittaavat kehityksellisiin eli synnynnäisiin erityisvaikeuksiin. Tällaisia ovat esimerkiksi lukemisen ja kirjoittamisen erityisvaikeus, matematiikan vaikeus, hahmottamisen vaikeus ja tarkkaavuusvaikeus. (Haapasalo 2009, 4-5.)

Arvioidaan, että noin 20 - 25 %:lla suomalaisista on eritasoisia oppimisen vaikeuksia. Tällöin lukuun lasketaan mukaan kaikentyypiset oppimisvaikeudet. (Hämäläinen ym. 2007, 15.) Oppiva-hankkeessa oppimisvaikeudet käsitettiin laajan

määritelmän mukaisesti. Tärkeintä oli se, kuinka asiakas itse koki oman oppimisen. Vaikeuksien kartoittamisen ohella pohdittiin aina myös asiakkaan vahvuuksia, joita hyödyntämällä voidaan kompensoida heikkouksia.

Erityyppiset oppimisen vaikeudet esiintyvät usein päällekkäisinä, erilaisina yhdistelminä. Kun henkilöllä on lukemisen vaikeutta, siihen voi liittyä esimerkiksi tarkkaavuuden vaikeuksia. (Ala-Kauhaluoma ym. 2008, 4.) Oppimisvaikeuksista 27 %:lla esiintyy yksi ongelma, 23 %:lla kaksi päällekkäistä ongelmaa ja 15 %:lla kolme päällekkäistä ongelmaa. Yleisimmät ongelmat liittyvät kielelliseen kehitykseen ja lukemaan oppimiseen sekä tarkkaavuuteen ja oman toiminnan ohjaukseen. (Hämäläinen ym. 2007, 16.) Myös Oppiva-hankkeen asiakkaiden vaikeudet näkyivät useimmiten lukemisen ja kirjoittamisen sekä tarkkaavuuden alueilla.

Lukivaikeus voi ilmetä lukemisessa, kirjoittamisessa tai luetun ymmärtämisessä. Lukivaikeus ei tarkoita luku- tai kirjoitustaidottomuutta. Lukivaikeuden keskeisenä piirteenä pidetään vaikeutta hahmottaa ja prosessoida äänteisiin liittyvää tietoa. Äänteiden hahmottamisen vaikeus aiheuttaa virheitä kirjoittamisessa ja lukemisessa. Lukeminen ja kirjoittaminen voi olla myös hidasta. Lukiessa rivit tai kirjaimet saattavat hyppiä paperilla. Kirjoitetun tekstin tuottaminen voi olla suppeaa, tyypillistä ovat vajaat lauseet, predikaattien puuttuminen tai ylipitkät virkkeet. (Ahonen ym. 2008, 15-16; Ala-Kauhaluoma ym. 2008, 4-5; Hämäläinen ym. 2007, 18-19.)

Tarkkaavuudella tarkoitetaan kykyä havainnoida tilanteen tai tehtävän kannalta merkitykselliset asiat ja valita tilanteeseen soveltuvat toimintatavat. Tarkkaavuuteen kuuluu olennaisten ärsykkeiden havaitseminen, huomion kiinnittyminen ja huomion ylläpitäminen. ADHD (attention deficit hyperactivity disorder) on aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö. Tarkkaavuuden säätelyn vaikeudet näkyvät mm. keskittymisvaikeutena, huolimattomuusvirheinä ja aloitekyvyttömyytenä. Oppimistilanteet edellyttävät valmiuksia säädellä omaa toimintaa, minkä vuoksi

ADHD-henkilöillä on usein vaikeuksia opiskeluissa ja töissä. (Hautaluoma & Koskinen 2009, 35-37; Heikkilä 2010, 9-10.)

Oppimisvaikeuksiin liittyy usein työmuistin rajallisuus, mikä hidastaa myös oppimisprosessia (Ala-Kauhaluoma ym. 2008, 5). Esimerkiksi luetun lauseen ymmärtämisessä työmuistin osuus on ratkaiseva. Lähes kaikkia sanoja tarvitaan, jotta lauseen ajatus tulisi ymmärrettyä. (Ahvenainen & Holopainen 2005, 45.)

Oppimisvaikeudet saattavat johtua monista eri tekijöistä, yleisin syy on perimä. Lukivaikeutta esiintyy usein suvuittain ja se on vahvasti perinnöllistä. Tutkimuksissa on osoitettu, että jopa 50 %:lla lukivaikeuksisten vanhempien lapsista on lukivaikeuksia. Lukivaikeuden vaikeusaste vaihtelee kuitenkin huomattavasti saman perheen sisällä. Lukivaikeudella on yhteys aivojen kehityksen perusmekanismeihin. Erilaisuutta on mm. siinä, missä paikoissa ja millä nopeudella aktivatio aivoissa tapahtuu, hermosäikeitten välisissä välittäjäaineissa, aivopuoliskojen välisessä työnjaossa, tiedonkäsittelyssä ja äänneiden erottelukyvyyssä. Lukivaikeuteen liittyviä kromosomialueita on tunnistettu kymmenkunta. Mikään yksittäinen geeni ei kuitenkaan selitä lukivaikeutta, vaan sitä pidetään monitekijäisenä häiriönä, jonka ilmenemisen taustalla on useampia altistavia geenejä ja ympäristötekijöitä. Myös äidin raskauden aikaiset sairaudet, tupakointi, runsas alkoholin tai huumeiden käyttö sekä keskossuus ja lievä hapenpuute ovat lukivaikeusriskitekijöitä. (Hämäläinen ym. 2007, 22-23; Nopola-Hemmi 2007, 14-15.)

ADHD on sairaudeksi luokiteltu, taustaltaan neurobiologinen kehityshäiriö, jonka kehittymisessä perimän sekä ympäristötekijöiden yhteisvaikutus on merkittävä. Kaksos- ja adoptiotutkimusten perusteella perintötekijät selittävät ADHD:sta keskimäärin 77 %. Äidin raskaudenaikainen tupakointi ja alkoholinkäyttö lisäävät ADHD:n riskiä henkilöillä, jotka ovat häiriölle geneettisesti alttiita. Ympäristötekijät eivät vakavia laiminlyöntejä lukuun ottamatta suoraan aiheuttane ADHD:ta, mutta ne lisäävät yliaktiivisuutta ja monihäiriöisyyttä, erityisesti käytöshäiriöitä. (Heikkilä 2010, 9.)

Nykyään oppimisvaikeuksista ja koulumenestyksestä puhuttaessa otetaan usein huomioon synnynnäiset temperamenttiero. Synnynnäisellä temperamentilla tarkoitetaan yksilöllistä käyttäytymis- ja reagoimistyyliä. (Hämäläinen ym. 2007, 35.) Temperamentti on taipumus tai valmius toimia tietyllä tavalla, mutta ei selitä miten ihminen osoittaa esim. kärsimättömyytensä. Temperamentti määrää, miten herkästi ihminen reagoi, mutta ei sitä, millaisen toimintamallin hän valitsee. (Hautaluoma & Koskinen 2009, 7.) Yksilöllinen temperamentti vaikuttaa siihen, miten ihminen suhtautuu oppimiseen ja millaisia oppimiskokemuksia hän saa missäkin tilanteessa (Hämäläinen ym. 2007, 35).

2.2 Oppimisvaikeudet ja syrjäytyminen

Helne (2002) on tutkinut väitöskirjassaan syrjäytymistä. Hänen mukaansa syrjäytymisestä keskusteltaessa huomio kiinnittyy usein syrjäytyneisiin ja heidän oletettuihin luonteenpiirteisiinsä: passiivisuuteen, poikkeavuuteen ja avuttomuuteen. Tällöin vähemmälle huomiolle jää yhteiskunta, joka tuottaa puhetta syrjäytymisestä.

Tietoyhteiskunnassa pärjääminen vaatii kirjoittamisen ja lukemisen taitoja. Lukivaikeudet synnyttävät ongelmakierteitä, jos niihin ei saa varhaisessa vaiheessa asiantuntevaa opetusta. Tällöin pärjäämisen ongelmiin etsitään muita kompensatioita. Lukivaikeutta esiintyy paljon koulukotien ja vankiloiden asiakaskunnissa. Taipale näkee lukivaikeudet enemmän opettamisen häiriönä kuin oppimishäiriönä. Oppimisesta osattomaksi jättäminen on syrjäyttävä tekijä ihmisen elämässä. (Taipale 2007, 9-10.)

Oppimisvaikeuksien tunnistamisella ja kuntouttamisella voidaan vaikuttaa myönteisesti elämänlaatuun ja koko elämäntilanteeseen. (Lund 2007, 5.) Jos oppimisvaikeus tunnistetaan vasta nuorena tai aikuisena, tarvitaan yleensä pitempiaikaista tukea. Tunnistamaton oppimisvaikeus on jo saattanut syrjäyttää ja peittyä mielen-terveysongelmien, päihteidenkäytön, työttömyyden tai jopa rikollisuuden alle.

(Valkama 2007, 7.) Vankien ja päihteiden ongelmakäyttäjien joukossa oppimisvaikeuksia väitetään esiintyvän jopa 50 - 80 %:lla (Ala-Kauhaluoma ym. 2008). Oppimisvaikeudet luetaan rikolliseen käyttäytymiseen johtaviksi sekundaarisiksi tekijöiksi. Syrjäytymisriski ja riski rikoksentekoon voi kasvaa, jos koulumenestys jää heikoksi heikon luku- ja kirjoitustaidon tai tarkkaavuusvaikeuksien takia. Ihminen saattaa toistuvien epäonnistumisten kokemusten vuoksi pyrkiä etsimään vaihtoehtoisia menestymisen keinoja. (Koski & Miettinen 2007, 59.)

Lyhytaikaisvangeista tehdyn tutkimuksen mukaan vangit olivat viihtyneet vertailuryhmää selkeästi huonommin koulussa ja heidän koulumenestyksensä oli ollut heikompaa ja heissä oli selvästi enemmän erityisopetusta saaneita. Näiden seikkojen arveltiin johtuvan kotoa saadun tuen puutteesta, kognitiivisista ongelmista tai molemmista. (Kivivuori & Linderborg 2009, 176.)

2.3 Aikaisemmat tutkimukset ja hankkeet

Rikostaustaisten oppimisvaikeuksia on tutkittu Suomessa vähän. Salon (2006) pro gradu tutkielmaan osallistuneista vangeista 43 %:lla oli huomattavia vaikeuksia lukutaidossa. Varsinaiseen lukivaikeuteen viittaavia teknisen lukemisen vaikeuksia oli 33 %:lla. Samansuuntaisia tuloksia saatiin Turun kristillisen opiston säätiön Sulevi -projektissa, jossa 50 %:lla lukitestaukseen osallistuneista vangeista oli heikot lukemisen ja kirjoittamisen taidot. Projektissa todettiin, että vankien oppimisen perustaitoja tulee harjaannuttaa, jotta ne vastaavat nyky-yhteiskunnan vaatimuksia. (Halonon ym. 2002, 50.)

Tuomisen väitöskirjatutkimuksen alustavien tulosten mukaan vaikeuksia lukemisessa tai kirjoittamisessa esiintyi lähes puolella vangeista (49 %). Koko väestössä vastaavia ongelmia ilmenee noin kahdeksalla prosentilla. Teknisessä lukemisessa ongelmia oli 35 %:lla. Laaja-alaisia ongelmia lukemisessa ja kirjoittamisessa ilmeni 16 % vangeista. Koko väestössä vastaava luku on noin 1 %. ADHD-piirteitä näyttää vangeilla olevan noin kymmenkertaisesti yleisväestöön verrattu-

na. Tuomisen tutkimusaineiston vangeilla selkeitä ADHD-piirteitä oli noin puolella. Erilaiset ADHD-piirteet tulivat esille mm. tiedon käsittelyssä, työmuistissa, tarkkaavaisuuden siirtämisessä ja ylläpidossa. Myös keskittymisessä ja valppauksessa tuli esille puutteita. (Tuominen 2008.)

Kärkkäisen artikkelin mukaan ulkomaisissa tutkimuksissa on vangeilla todettu runsaasti ADHD:ta. Häiriöön yhdistetään aikuisiän toistuvaa väkivaltaisuutta. Noin kolmanneksella suomalaisista pitkäaikaisvangeista näyttäisi olevan ADHD-tausta. (Kärkkäinen, Portti vapauteen.) Siltanen on selvittänyt ADHD:n kuntoutuksen tilaa rikosseuraamusalalla. Selvityksen mukaan yhdessäkään kyselyyn osallistuneessa vankilassa (yht. 16) ei ollut erillistä ADHD-kuntoutusohjelmaa; 15 vankilaa kuitenkin piti tarpeellisenä kohdentaa kuntoutusta ADHD-vangeille. Myös yhdyskuntaseuraamus-asiakkaille toivottiin ADHD-kuntoutusta sekä kartoitusvälineitä asiakkaan hoidon tarpeen arviointiin ja palveluohjaukseen. (Siltanen 2009, 20-23.)

Rikosseuraamusvirasto toteutti vuosina 2005 - 2007 vankien oppimisvaikeuksiin liittyvän kehittämishankkeen, joka jakaantui kolmeen osa-hankkeeseen: vankien oppimisvaikeuksien tunnistaminen, vankien oppimisvaikeuksien yleisyyden ja laadun selvittäminen sekä tukitoimenpiteiden kehittäminen. Tavoitteena oli, että vangin oppimisvaikeudet tunnistettaisiin heti vankilaan tulon jälkeen ja että vankiloiden henkilökunta saisi käyttöönsä oppimisvaikeuksien huomioinnin menetelmiä. Hankkeesta saatuja hyviä malleja on tarkoitus hyödyntää rikosseuraamusalalla kouluttamalla henkilöstöä ja sisällyttämällä tulostavoitteisiin erityistä tukea tarvitsevien vankien kuntouttavien toimenpiteiden järjestämisen. (Mäki 2008.)

Opetushallitus (2007) toteutti Rikosseuraamusviraston toimeksiannosta selvityksen vankien koulutustaustasta, oppimisesta sekä oppimisvaikeuksista ja -valmiuksista. Selvitys perustuu vankien itse täyttämään kyselyyn, jonka mukaan luku- ja kirjoitusvaikeuksia on noin 20 %:lla vangeista. Määrä on huomattavasti matalampi kuin useissa muissa tutkimuksissa, mihin saattaa vaikuttaa mm. se, että

vangit eivät välttämättä itse tiedosta oppimisvaikeuksiaan. Selvityksen mukaan oppimisvaikeuksia oman arvioinnin mukaan omaavista vangeista vain 23 %:lla oppimisvaikeudet oli testattu. Oppimisvaikeuksista vangeista 40 % koki, ettei ollut saanut oppimisvaikeuksiin apua. (Koski & Miettinen 2007, 68; 108.)

ESR-rahoitteisen Lukineuvola -hankkeen osahanke toteutettiin Helsingin vankilassa vuonna 2006. Toimintaan kuului oppimisvaikeuksiin liittyvien ryhmien pitämistä, ohjauskeskusteluja sekä oppimisvaikeuksien kartoitusta. Vastaanotto toiminnalle oli erittäin positiivista. (Kuivajärvi & Sunimento 2007, 104.)

3 OPPIVAN TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA TAVOITTEET

3.1 Kriminaalihuollon tukisäätiö

Kriminaalihuollon tukisäätiö (Krits) perustettiin vuonna 2001 jatkamaan Kriminaalihuoltoyhdistyksen järjestötehtäviä, kun yhdistyksen lakisääteiset tehtävät siirtyivät Kriminaalihuoltolaitokselle. Kritsin toiminnan päämääränä on uusintarikollisuuden ja sen haittojen vähentäminen, rangaistuksesta vapautuvien ja heidän läheisten aseman paraneminen sekä kuntoutuspainotteisen kriminaalipolitiikan edistäminen. Säätiön tavoitteena on nykyistä kuntoutuspainotteisempi ja asiakkaiden tarpeita paremmin vastaava jälkihuoltojärjestelmä. (Ikala & Lehmusvaara 2008, 5.)

Erilaiset määräaikaisten hankkeet ovat osa Kriminaalihuollon tukisäätiön kehittämistoimintaa. Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamia useita hankkeita on ollut käynnissä vuodesta 2003 lähtien. Säätiö pyrkii kehittämishankkeillaan edistämään kohderyhmiensä asemaa ja tarpeenmukaisten palvelujen järjestymistä yhteiskunnassa. Hankkeilla on myös strateginen rooli säätiön toiminnan kehittämisessä. (Kriminaalihuollon tukisäätiö.)

3.2 Oppiva-hankkeen tavoitteet ja kohderyhmä

Oppiva-hanke oli Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama kehittämishanke, joka alkoi huhtikuussa 2007 tarkoituksenaan päättyä vuoden 2010 lopussa. Rahoituksen riittäessä hanketta jatkettiin toukokuuhun 2011 saakka. Se oli osa RAY:n laajempaa oppimisvaikeusohjelmatoimintaa. Oppimisvaikeusohjelma etsi uusia toimintamalleja lasten ja nuorten oppimisvaikeuksien varhaiseen toteamiseen ja niistä aiheutuvan syrjäytymisen estämiseen tai katkaisemiseen. Ohjelmaan kuului yhteensä 22 hanketta.

Oppiva-hankkeen tavoitteena oli selvittää vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden oppimisvaikeuksia sekä rakentaa heille oppimisvaikeudet huomioivia kuntoutuspolkua rangaistusajasta vapauteen. Tavoitteena oli lisätä asiakkaiden ja heidän läheistensä ymmärrystä oppimisvaikeuksien suhteen. Tavoitteena oli myös pysähdyttää viranomais- ja järjestötoimijat tiedostamaan oppimisvaikeuksiin liittyvät ongelmat. Hankkeen tärkeimmät yhteistyötahot olivat Rikosseuraamuslaitos, Erilaisten oppijoiden liitto ry., Helsingin seudun erilaiset oppijat ry. ja Kuntoutussäätiö. Asiakkaiden verkostojen (mm. kuntien sosiaali- ja terveystoimi, työvoimahallinto, oppilaitokset) kanssa tehtiin paljon yhteistyötä.

Hankkeen kohderyhmänä olivat alle 30-vuotiaat vangit Etelä-Suomessa sekä pääkaupunkiseudun yhdyskuntaseuraamustoimistojen asiakkaat. Asiakastyö oli tarkoitettu keskittämään Keravan ja Helsingin avovankilaan (Suomenlinna ja Seutula) sekä pääkaupunkiseudun yhdyskuntaseuraamustoimistoihin. Näiden tahojen kanssa myös allekirjoitettiin yhteistyösopimukset. Helsingin avovankilan Seutulan yksikkö lakkautettiin hankkeen aikana. Samalla Suomenlinnan yksikön nimi muuttui Suomenlinnan vankilaksi. Käytännössä asiakastyötä tehtiin kuitenkin useammassa Etelä-Suomen vankiloissa (ks. taulukko 3.), koska hankkeella oli reilun vuoden kestänyt yhteistyö Etelä-Suomen aluevankilan sijoittajayksikön kanssa (nyk. arviointikeskus). Sijoittajayksikön kautta ohjautuneita vankeja tavattiin ensimmäisen kerran heidän sijoituslaitoksessaan ja tämä sijoituslaitos myös merkittiin Oppivan tilastoihin asiakkuuden alkamislaitokseksi.

3.3 Rikosseuraamuslaitos

Oppiva-hankkeen lähimmän yhteistyökumppanin työala eli rikosseuraamusala on ollut viime vuosina Suomessa jatkuvan ja määrätietoisin kehittämisen kohteena. Muutoksia on tapahtunut niin lainsäädännön, organisaatorakenteiden kuin sisällöllisen työn kehittämisessä. Keskeisenä lähtökohtana kehittämiselle on ollut ajatus vaikuttavuudesta. Enää ei riitä, että huolehditaan vain rangaistusten täytännönpanosta. Olennaiseksi osaksi työtä on noussut se, kuinka voidaan vaikuttaa

ehkäisevästi uusintarikollisuuteen. Edellytyksinä uusintarikollisuuden ehkäisylle ovat vahva suunnitelmallisuus sekä tiivis yhteistyö Rikosseuraamuslaitoksen, hyvinvointipalveluiden ja kolmannen sektorin toimijoiden välillä. Rikosseuraamusjärjestelmän toiminnan kehittämässä on korostettu asiakkaille suunnattuja ja strukturoituja ohjelmia sekä sosiaalista kuntoutusta. (Rantanen 2008, 7.)

Vuoden 2010 alusta voimaan astuneen lain mukaan Rikosseuraamuslaitos jakautuu keskushallintoyksikköön, kolmeen täytäntöönpanoalueeseen ja terveydenhuolto-yksikköön. Toiminnan toteuttamiseksi maa on jaettu kolmeen täytäntöönpanoalueeseen, joita ovat Etelä-Suomen rikosseuraamusalue (ESRA), Länsi-Suomen rikosseuraamusalue (LSRA) ja Itä-Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue (IPRA). Alueilla toimivat aluekeskukset (Alke) ja arviointikeskukset (Arke). Rikosseuraamusalueilla ovat rikosseuraamuskeskukset (Rike) ja näiden alaisuudessa toimii sekä vankiloita että yhdyskuntaseuraamustoimistoja, joiden yhteinen perustehtävä on rikosoikeudellisten seuraamusten eli vapausrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpano. (Rikosseuraamuslaitos 2010.) Oppivahankkeessa tehtiin asiakastyötä Etelä-Suomen ja Länsi-Suomen rikosseuraamusalueilla, mutta ennen uuden lain voimaantuloa (2007 - 2009) Etelä-Suomen aluevankilan vankiloissa.

Yhteistyö Rikosseuraamuslaitoksen ja kolmannen sektorin toimijoiden välillä perustuu vankeuslain edellyttämiin toimintavelvoitteisiin. Vangeille järjestettävää toimintaa ovat työ, koulutus ja muu vankilan järjestämä tai hyväksymä toiminta. Toiminnan tavoitteena on edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan vahvistamalla vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan, ylläpitämällä ja parantamalla vangin ammattitaitoa ja osaamista sekä työ ja toimintakykyä sekä tukemalla vangin päihteetöntä elämäntapaa. (VL 8. luku 1§.)

4 LOPPURAPORTIN TAVOITTEET

Loppuraportissa kuvataan Oppivan toimintaympäristöä sekä oppimisvaikeuksia yleisellä tasolla. Raportissa kerrotaan millä tavoin hankkeen asiakkaiden oppimisvaikeuksia arvioitiin ja tutkittiin sekä mitä tutkimuksissa havaittiin. Oppivan tavoitteena oli luoda asiakkaille soveltuvia kuntoutuspolkuja, joten raportissa kerrotaan myös millaisten tuki- ja kuntoutustoimien pariin asiakkaita ohjattiin.

Asiakastyön lisäksi Oppivan tavoitteena oli nostaa rikostaustaisten oppimisvaikeudet esiin. Hankkeen toiminnasta kuten sen tuottamista materiaaleista, koulutuksista ja vaikuttamistyöstä on raportissa oma lukunsa.

Rikostaustaisten parissa tehtävän oppimisvaikeustyön haasteisiin ja Oppivan laatiin suosituksiin toiminnan kehittämiseksi on paneuduttu raportin viimeisessä luvussa.

Oppiva-hankkeen loppuraportin tavoitteena on

- a) kuvata hankkeessa hyväksi havaittuja toimintamalleja oppimisvaikeuksien kartoituksesta ja kuntoutuksesta rikostaustaisten nuorten parissa
- b) kuvata millaisia oppimisvaikeuksia hankkeen asiakkailta todettiin.

Tavoitteena on, että tiedon tuottaminen rikostaustaisten nuorten oppimisvaikeuksista auttaa hyväksi havaittujen toimintamallien levittämisessä rikosseuraamusalalle ja jälkihuoltojärjestelmään. Oppiva-hankkeessa on todettu, että oppimisvaikeuksien huomiointi auttaa rikostaustaisia pääsemään eteenpäin elämäänsä. Tätä tietoutta on tärkeää viedä eteenpäin, koska parhaimmillaan oppimisvaikeuksien huomiointi voi katkaista syrjäytymiskiirteen.

5 OPPIVAN ASIAKASTYÖ

Oppimisen ongelmat voivat aiheuttaa yksilölle mm. heikkoa itsetuntoa, huonoa koulumenestystä, sosiaalisia tai vuorovaikutuksellisia ongelmia, heikkoa urakehitystä ja sitä kautta alhaista tulotasoa. Lisäksi syrjäytymisriski vakavien oppimisvaikeuksien yhteydessä on ilmeinen. Opintojen keskeytyminen on yleistä ja kouluttautumattomuuden seurauksena työllistyminen vaikeutuu. Kaikkien kohdalla oppimisvaikeuden mahdollisuutta ei ole lapsuudessa huomioitu, vaan on ajateltu jo tuolloin ilmenneiden ongelmien aiheutuneen muista syistä. Rikoksentehtäjien kohdalla oppimisvaikeuksia esiintyy keskimääräisestä muuta väestöä enemmän.

Asiakaslähtöisessä työssä on tavoitteena löytää yhteisiä nimittäjiä toiminnoille, joiden äärellä yhteistyötä kannattaa tehdä. Toimijat tavoitteineen voivat olla hyvinkin erilaisia, joten organisaatioiden toimintaan ja kehittämistyöhön tarvitaan integraatiota, kokonaisvaltaisuutta ja yhdessä muodostettua näkemystä. (Sarala & Sarala 2003, 173.)

Oppivan asiakastyö aloitettiin yhteistyössä Rikosseuraamuslaitoksen kanssa heti hankkeen käynnistyttyä loppuvuodesta 2007. Asiakastyön tavoitteena oli kehittää toimintamalleja, joiden avulla rikostaustaisten oppimisvaikeudet voidaan huomioida jo rangaistuksen aikana ja jatkaa tarvittavia tukitoimia edelleen vapautumisen jälkeen.

5.1 Asiakkaiden taustatietoja

Ikä. Oppivan asiakkaiden keski-ikä oli 24,4 vuotta. Suurin osa asiakkaista (38 %) oli 22 - 26-vuotiaita. Nuorempia eli 17 – 21-vuotiaita oli 31 %. Hanke oli suunnattu alle 30-vuotiaille, mutta mukana oli kuitenkin 13 (7 %) yli 30-vuotiaista asiakasta. Rahoittajalta eli RAY:ltä oli saatu lupa, että joitakin yli 30-vuotiaita saa olla mukana, mutta pääpaino tuli olla alle 30-vuotiaissa. Asiakkaista kolme oli naisia ja loput miehiä. Lisäksi kuusi naisvankia osallistui hankkeen järjestämään ryhmätoimintaan, mutta he eivät ole tässä aineistossa mukana.

Rangaistuslaji. Hankkeen asiakkaista 63 % ohjautui vankiloista ja 37 % yhdyskuntaseuraamustoimistoista. Yhdyskuntaseuraamustoimistoista ohjautuneista asiakkaista suurin osa (36) oli ehdollisesti rangaistuja nuoria (ERN). Yhdyskuntapalvelua (YKP) suorittavia oli vain viisi ja nuorisorangeistusta (NR) suorittavia kaksi. Ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta (EAV) oli 22 asiakkaalla.

Koulutustausta. Hankkeen asiakkailla oli heikot koulutustaustat (ks. Taulukko 1.). Peruskoulu oli jäänyt kesken 11 %:lla asiakkaista ja vain noin joka kymmenes oli suorittanut ammatillisen tutkinnon. Rikosseuraamusviraston tekemissä vankien peruskoulutusta kartoittaneissa selvityksissä peruskoulun suorittamattomien määrät ovat vaihdelleet 6–7 %:n välillä. Vastaava luku koko 16-vuotiaiden ikäluokasta on liikkunut prosentin tuntumassa vuosina 2001–2005 (Kumpulainen & Saari 2006, 34). Rikoksista rangaistujen tuen tarve – raportin (2006) mukaan ammatillinen koulutus puuttuu noin puolelta vangeista.

Yksikään Oppivan asiakkaista ei ollut suorittanut ylioppilastutkintoa eikä korkeasteen koulutusta. Suurin osa (86 %) asiakkaista oli saanut erityisopetusta peruskoulussa. Tässä luvussa ovat mukana sekä osa-aikaiseen että kokoaikaiseen erityisopetukseen osallistuneet. Suurin osa oli kuitenkin ollut ESY opetuksessa (tunne-elämältään häiriintyneiden ja sosiaalisesti sopeutumattomien opetusta).

Lähes kaikki Oppivan asiakkaat olivat aloittaneet ammatillisen koulutuksen peruskoulun jälkeen, mutta yleensä se oli jäänyt kesken ensimmäisen lukuvuoden aikana. Koko väestöstä ammatillisen peruskoulutuksen keskeyttää noin 10 % aloittaneista. Keskeyttäjien määrä ei ole juurikaan laskenut viime vuosien aikana huolimatta panostuksista ammatillisen opetuksen kehittämiseen. Noin 16 % 25–29 -vuotiaista on ilman toisen asteen tutkintoa, mikä lisää merkittävästi vaaraa syrjäytyä työelämästä. (Juva ym. 2011, 87.)

Taulukko 1. Oppivan asiakkaiden koulutustausta.

koulutustausta	asiakkaita	%
peruskoulu kesken	20	11
peruskoulu (ylin suoritettu tutkinto)	137	79
ammattillinen tutkinto	18	10
Yhteensä	175	100

Työkokemus. Oppivan asiakkaista lähes joka kolmas (29 %) ei ollut kertomansa mukaan tehnyt päivääkään töitä elämänsä aikana. Vähiten työkokemusta oli Keravan ja Helsingin vankiloista ohjautuneilla asiakkailla sekä Vantaan yhdyskunta-seuraamustoimistosta ohjautuneilla. Vaikka asiakkaat olivat nuoria, luku on erittäin hälyttävä. Suurin osa yhdyskuntaseuraamustoimistoista tulleista asiakkaista ei myöskään ollut työelämässä tai koulutuksessa tullessaan hankkeen asiakkaaksi, vaan he elivät toimeentulotuella. Eniten työkokemusta oli asiakkailla, jotka ohjautuivat hankkeeseen Suomenlinnan ja Seutulän avovankiloista. Tämä vahvistaa yleistä näkemystä, jonka mukaan avovankiloissa on suhteellisesti enemmän työkykyisiä vankeja kuin suljetuissa vankiloissa. Avolaitospaikkoja tulisikin tarjota nykyistä enemmän myös erilaisten kuntoutusten tarpeessa oleville vangeille.

Aiemmat oppimisvaikeuksiin liittyvät tutkimukset. Oppivan asiakkaista 42 %:lla oppimisvaikeuksia oli tutkittu aiemmin (ks. Taulukko 2.). Tutkimuksissa oli todettu mm. kielellistä erityisvaikeutta, tarkkaavuudenvaikeutta (MBD- tai ADHD-diagnoosi) sekä lukemisen, kirjoittamisen ja laskemisen vaikeutta. Nuorimmilla asiakkailla oppimisvaikeuksia oli tutkittu yleisemmin kuin vanhemmilla asiakkailla. 17 - 21-vuotiaista asiakkaista 56 %:lle oli tehty aikaisempia tutkimuksia. Asiakkaat eivät kuitenkaan aina muistaneet, mitä tutkimuksissa oli todettu. Kuntoutussuunnitelmien laadinnasta huolimatta osa ei kuitenkaan ollut saanut tarvittavaa tukea oppimisvaikeuksiinsa. Syynä oli ollut esimerkiksi muutto toiselle paikkakunnalle tai lapsen asioita hoitavien aikuisten tuen puute.

Taulukko 2. Oppimisvaikeuksien aiemmat tutkimukset asiakkaiden iän mukaan.

		ikä				YHT.
		17 - 21	22 - 26	27 - 30	31+	
tutkittu aiemmin	Ei	17	24	14	7	62
		31 %	36 %	33 %	54 %	35 %
	Kyllä	30	25	15	3	73
		56 %	38 %	36 %	23 %	42 %
	Ei osaa sanoa	7	17	13	3	40
		13 %	26 %	31 %	23 %	23 %

5.2 Asiakastyön toimintamalli

Oppivan asiakastyötä toteutettiin alusta alkaen erilaisilla malleilla. Vankiloissa hankkeen toiminta sisälsi ryhmämuotoisten luki-infojen pitämistä, oppimisvaikeuksien testaamista, lukikuntoutusta sekä vapauttamissuunnitelmien laatimista yhdessä vangin ja hänen kanssaan työskentelevän verkoston kanssa. Verkostoihin kuului rikosseuraamusalan moniammatillista henkilökuntaa, sosiaalitoimen ja työvoimahallinnon edustajia, erilaisten järjestöjen työntekijöitä sekä oppilaitosten edustajia. Hankkeen kokeilemat toimintamallit ovat olleet erilaisia eri vankiloissa.

Yhdyskuntaseuraamustoimistojen asiakkaiden tapaamiset olivat pääosin yksilötapaamisia. Toimistoissa tosin kokeiltiin infotilaisuuksien sekä ryhmämuotoisten lukemisen ja kirjoittamisen testauksia, mutta yksilötyön katsottiin soveltuvan paremmin yhdyskuntaseuraamustoimistoihin. Asiakkaita tavattiin pääsääntöisesti yhdyskuntaseuraamustoimistoissa asiakkaiden valvontakäyntien yhteydessä sekä verkostotapaamisissa esimerkiksi oppilaitoksissa.

5.2.1 Asiakkaiden ohjaus ja motivointi hankkeen toimintaan

Asiakastyössä kokeiltiin erilaisia toimintamalleja, asiakkaiden rekrytoinnista ja motivoinnista lähtien. **Sijoittajayksikön** (nyk. arviointikeskus) kanssa kokeiltiin toimintamallia, jonka tarkoituksena oli löytää hankkeen tukea tarvitsevia vankeja jo rangaistuksen alussa sijoittelun aikana. Hankkeen laatima oppimisvaikeuksien itsearviointilomake annettiin täytettäväksi vangeille, jotka täyttivät hankkeen kriteerit (alle 30-vuoden ikä, suomen kielen taito, vapautuminen viimeistään tammi-kuussa 2010). Lomakkeessa kysyttiin vangin kiinnostusta selvittää omaa oppimisvaikeuttaan ja halukkuutta osallistua Oppiva-hankkeeseen. Lisäksi sijoittajayksikön työntekijä kirjasi lomakkeeseen asiakkaan rangaistusajan suunnitelman päätavoitteet sekä omat havaintonsa asiakkaan mahdollisista oppimisvaikeuksista. Mikäli asiakas oli halukas tapaamaan Oppivan työntekijää, kirjattiin tämä myös sähköiseen vankitietojärjestelmään. Hankkeen työntekijöille palautui yhteensä 82 vangin täyttämä lomake. Heistä 37 ilmoitti haluavansa osallistua hankkeeseen. Lisäksi 13 vankia osallistui rangaistusajan myöhemmässä vaiheessa hankkeeseen, vaikka he eivät olleet sijoittelun aikana ilmaisseet halukkuuttaan. Tämän vuoksi Oppivan asiakkaiksi ohjautui vankeja lähes jokaisesta Etelä-Suomen alueen vankilasta.

Keravan vankilassa hanketyöskentely keskittyi osastoille, joille sijoitetut vangit olivat sitoutuneet päihdeettömyyteen. Kokonaiskuntouttavalla WOP-osastolla lukitestausta liitettiin osaksi osaston ohjelmaa eli jokainen osaston vanki osallistui testaukseen. Muilta osastoilta osallistuneet vangit ohjautuivat hankkeeseen sijoittajayksikön tai vankilan henkilökunnan kautta.

Helsingin avovankilan Suomenlinnan osastolla (nykyisin Suomenlinnan vankila) oli vuonna 2008 käytössä kokeilumalli, jossa kaikki alle 30-vuotiaat Suomenlinnassa rangaistustaan suorittavat vangit osallistuivat hankkeen infotilaisuuteen. Infotilaisuudessa kerrottiin vangeille oppimisvaikeuksista, oppimisvaikeuksien tunnistamisesta ja kuntoutuksesta, oppimistyyleistä sekä tarjottiin vangeille hank-

keen palveluita. Kaikki infoihin osallistuneet tekivät myös Oppiva-testin ja havaintokanavatestin. Infoja pidettiin Suomenlinnassa kahdeksan kertaa ja niihin osallistui yhteensä 45 vankia. Näistä 17 vankia halusi jatkaa hankkeessa infotilaisuuden jälkeen.

Helsingin avovankilan Vantaan osastolla, Seutulassa (lakkautettiin 1.4.2009) järjestettiin Oppivan asiakkuuskriteerit täyttäneille vangeille kaksi infotilaisuutta, joihin osallistuminen oli vapaaehtoista. Tilaisuudet olivat sisällöltään samanlaisia kuin Suomenlinnassa järjestetyt. Niiden jälkeen oli mahdollista osallistua ryhmässä tehtyyn lukiseulaan. Infoihin osallistuneista vangeista 12 jatkoi hankkeen asiakkaana. Seutulasta ohjautui hankkeeseen asiakkaita myös työntekijöiden motiivoina.

Hanketyöntekijöiden pitämiä infotilaisuuksia toteutettiin muissakin vankiloissa (Riihimäki, Hämeenlinna), siten että niihin osallistuminen perustui vapaaehtoisuuteen.

Yhdyskuntaseuraamustoimistoissakin kokeiltiin ryhmämuotoisia infotilaisuuksia, mutta siellä ryhmien saaminen kokoon oli työläämpää kuin vankiloissa. Suurin osa yhdyskuntaseuraamusasiakkaista ohjautuikin hankkeeseen oman valvojan sa kannustamina. Valvojat käyttivät työvälineenä hankkeen laatimaa etsivän työn välinettä (Oppiva-testi), jonka avulla he pystyivät karkealla tasolla arvioimaan asiakkaan mahdollisia oppimisvaikeuksia sekä motivoimaan asiakasta tapaamaan Oppivan työntekijää.

Taulukko 3. Laitokset, joista asiakkaat ohjautuivat Oppivaan.

laitos	asiakasmäärä	%
Kerava*	15	8,6
Kerava/WOP*	27	15,4
Hämeenlinna	10	5,7
Riihimäki	12	6,9
Helsinki	7	4,0
Jokela	3	1,7
Vanaja**	1+(6)	0,6
Seutula	16	9,1
Suomenlinna	19	10,9
YKS***/Helsinki	13	7,4
YKS***/Espoo	31	17,7
YKS***/Vantaa	21	12,0
Yhteensä	175+(6)	100,0

*Keravan vankilasta ohjautui yhteensä 42 vankia

**Vanajan vankilassa järjestettiin ryhmätoimintaa, johon osallistui kuusi vankia

***YKS = yhdyskuntaseuraamustoimisto

5.2.2 Oppimisvaikeuksien tunnistaminen

Oppimisvaikeudet vaikuttavat kaikkiin elämänalueisiin, joten eri alojen ammattilaisten on tärkeää huomioida ne asiakkaiden kohtaamisessa. Oppimisvaikeuksien vuoksi asiakkaalla saattaa olla vaikeuksia ymmärtää puhuttua tai kirjoitettua kieltä, ja hänellä voi olla vaikeuksia noudattaa sovittuja asioita.

Hankkeessa kokeiltiin erilaisia oppimisvaikeuksien tunnistamismenetelmiä. Oppimisvaikeuksien tunnistaminen on jaettavissa neljään eri vaiheeseen (ks. kuvio 1.). Tunnistamisen toimintamalli koostuu 1) alkukartoituksesta, 2) palvelutarpeen arvioinnista, 3) varsinaisten testien tekemisestä sekä 4) ostopalveluina hankittaviin tutkimuksiin ohjaamisesta. *Ensimmäisessä vaiheessa* käytettiin välineenä hankkeen laatimaa etsivän työn välinettä (Oppiva-testi), jonka avulla arvioidaan karkealla tasolla asiakkaan mahdollisia oppimisvaikeuksia. *Vaiheessa kaksi* arvioidiin asiakkaan ja hänen verkostonsa kanssa, millaisia oppimisvaikeuksiin liitty-

viä tukitoimia asiakas tarvitsee. Vaiheisiin yksi ja kaksi onnistuttiin melko hyvin saamaan mukaan yhteistyössä toimivien vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoitosten henkilökuntaa.

Hanketyöntekijät vastasivat *kolmannen vaiheen* testauksista. Testausmenetelminä käytettiin Niilo Mäki Instituutin (NMI) laatimia testipaketteja: lukemista ja kirjoittamista kartoittavaa ryhmälukiseulaa ja yksilötestiä sekä matematiikan taitojamittaavaa testiä (ks. luku 5.4). Tarkkaavuuden vaikeuksien karkea arviointi tehtiin lähes jokaiselle asiakkaalle. Arviointivälineeksi otettiin käyttöön aikuisten ADHD-oireita kartoittava ASRS-kysely (Adult ADHD Self Report Scale), joka tehtiin asiakkaille haastatellen. Keravan vankilan WOP-kuntoutusosaston erityisohjaajille opastettiin testausmenetelmien käyttöä. Tarkoituksena oli, että hankkeen päätyttyäkin jokaiselle WOP-osaston vangille tehdään lukitestit ja tarkkaavuuden karkea arviointi.

Nelosvaiheen ostopalvelututkimukset olivat lähinnä neuropsykologisia tutkimuksia ja erikoislääkärien (neurologi/psykiatri) suorittamia tutkimuksia. Asiakkaita ohjattiin kyseisiin tutkimuksiin lähinnä tarkkaavuus- ja keskittymisvaikeuksien vuoksi. Keskittymisvaikeuksien lisäksi tutkimuksissa todettiin asiakkailla olevan esim. mielenterveysongelmia, lukivaikeutta, kielellisen ymmärtämisen vaikeutta sekä muistivaikeuksia. Neuropsykologiaan erikoistunut psykologi voi selvittää oppimisvaikeuksien laatua monipuolisesti. Kun ammattilaisella herää epäily asiakkaan oppimisvaikeudesta, on tärkeää ohjata asiakas neuropsykologisiin tutkimuksiin ja tarvittaessa erikoislääkärin (neurologi, psykiatri, foniatri) konsultaatioon. Lähetä tai maksusitoumus tutkimuksiin on mahdollista saada työterveyshuollon, terveyskeskuksen, työvoimahallinnon tai sosiaalitoimen kautta. Mikäli asiakas opiskelee, kannattaa ensisijaisesti kääntyä oppilaitoksen opiskelijahuollon puoleen.

Asiakkaiden polku kartoituskohdasta 1 kohtaan 4 kesti yleensä useampia kuukausia, joskus lähes vuoden verran. Hanketyöntekijät tapasivat asiakasta useamman kerran etenkin kartoitusvaiheen 3 ja 4 aikana, koska tutkimusten ja testien lisäksi

tehtävänä oli laatia lausuntoja ja läheteitä sekä tiedustella asiakkaiden mahdollisista aikaisemmista tutkimuksista papereita eri tahoilta (esim. sairaaloista, terveyskeskuksista, oppilaitoksista, perheneuvoloista). Hanketyöntekijät kirjoittivat aina tekemiensä lukitestausten tulosten perusteella asiakkaalle lausunnon, jota asiakkaat hyödynsivät hakeutuessaan opiskelemaan, autokoulussa sekä asioidessaan virastoissa.

Hanketyöntekijä oli tarvittaessa yhteydessä asiakkaan läheisiin, etenkin tapauksissa, joissa epäiltiin ADHD:ta ja tarvittiin tietoa asiakkaan lapsuuden aikaisista kokemuksista. Läheisiä osallistui verkostotapaamisiin ja joidenkin asiakkaiden äidit kirjoittivat asiakkaiden elämäkertoja sekä vastailivat erilaisiin kyselylomakkeisiin, jotka heille toimitettiin neuropsykologin tai erikoislääkärin tahoilta.

5.2.3 Kuntoutusohjaus

Hankkeen asiakastyön voi oppimisvaikeuksien kartoittamisen lisäksi jakaa koulutukseen ja kuntoutukseen ohjaamiseen sekä elämänhallinnan tukemiseen. Oppimisvaikeuksien kartoittamisen jälkeen laadittavissa kuntoutussuunnitelmissa pyrittiin huomioimaan kokonaisvaltaisesti asiakkaan toimintakyky. Kuntoutustarpeet olivat hyvin vaihtelevia. Osa selvisi kokonaan ilman erityistukea, osa saattoi tarvita ohjausta soveltuvan toimintatavan tai -välineen löytämisessä, ja osalla tuen tarve oli laaja ja monimuotoinen. Kun tuen tarve on laaja, tarvitaan eri sektorien välistä tiivistä yhteistyötä sekä sopimus siitä, kuka toimii verkoston koordinoijana. Asiakas hyötyy tukihenkilöstä, joka tuntee hänen tilanteensa, ja johon hän voi luottaa. Tukihenkilön tulee jalkautua asiakkaan luokse ja varmistaa, että asiakas saa tarvittavan tuen ja palvelut. Tukihenkilöltä vaaditaan ammattitaitoa kohdata asiakas aidosti ja tunnistaa tuen tarve.

Hankkeessa tehtiin paljon työtä asiakkaiden verkostojen kanssa. Toimintaympäristö moniongelmaisten asiakkaiden kanssa on niin monimuotoinen ja haastava, ettei työntekijä voi selvittää asiakkaan ongelmia itseriitteisesti vaan omaan am-

matilliseen osaamiseensa turvaten. Parhaan mahdollisen lopputuloksen saamiseksi työssä on tukeuduttava erilaisiin asiantuntijaverkostoihin. Työntekijän on osattava käyttää julkisen sektorin, kolmannen sektorin ja palveluyrittäjien tuottamia palveluja asiakkaan tilanteeseen parhaiten sopivalla tavalla. (Raunio 2009, 74.)

Palvelujärjestelmä on monimutkainen ja jo järjestelmään pääsy vaatii kykyä toimia yhteiskunnassa. Nuoren rikostaustaisen on usein vaikea löytää itsenäisesti tukitoimia oppimisvaikeuksien kanssa selviytymiseen ja soveltuvien koulutus- tai työllistymispolkujen löytymiseen. Yksi vaihtoehto näihin haasteisiin vastaamiseen on verkostotyöotteinen palveluohjaus. Palveluohjaustyypisessä työssä asiakkaiden palvelutarpeet arvioidaan henkilökohtaisesti, jotta riittävät palvelut ja tuki saadaan järjestymään. Tavoitteiden toteutumista seurataan ja tarvittaessa palvelukokonaisuutta korjataan. Palveluohjaaja on ns. asiakkaan puolestapuhuja, jotta yksinjäämisen tunne vaikeissa ohjausta vaativissa tilanteissa vähenee. Työmuodon tavoitteena on vahvistaa asiakkaan omia voimavaroja ja tukea hänen toimintakykyään.

Oppiva-hankkeessa tehty työ oli palveluohjaustyypistä työtä, jota oli tekemässä kolme hanketyöntekijää. Asiakastyön taustalla vaikutti hankkeen pääasiallinen tavoite eli työmuodon mallintaminen. Tavoitteeseen pääsemiseksi asiakastyön muotoja havainnoitiin, niistä tuotettiin materiaalia sekä pidettiin asiakasrekisteriä ja erilaisia tilastoja.

Osalle asiakkaista oli ensisijaista saada tukea elämänhallintaansa, esimerkiksi vuorokausirytmien löytämiseen ja virastoasioiden hoitamiseen. Opinnoista kiinnostuneita asiakkaita ohjattiin Sovinto ry:n Vaihtoehtoiseen ammatti- ja oppisopimuskouluun sekä Helsingin Diakoniaopiston valmentaviin ja kuntouttaviin koulutuksiin (JATKOX ja CAMINO). Helsingin Diakoniaopiston kanssa kehoitettiin yhteistyössä CAMINO valmentavaa ja kuntouttavaa koulutusta, joka oli tarkoitettu nuorille, jotka tarvitsivat erityistä tukea sosiaalisiin taitoihin, oppimiseen, kasvuun ja kehitykseen sekä ohjausta jatko-opintojen suunnitteluun. Muutama asiakas aloitti työpajalla, kuntouttavassa työtoiminnassa ja ammatillisessa erityisoppi-

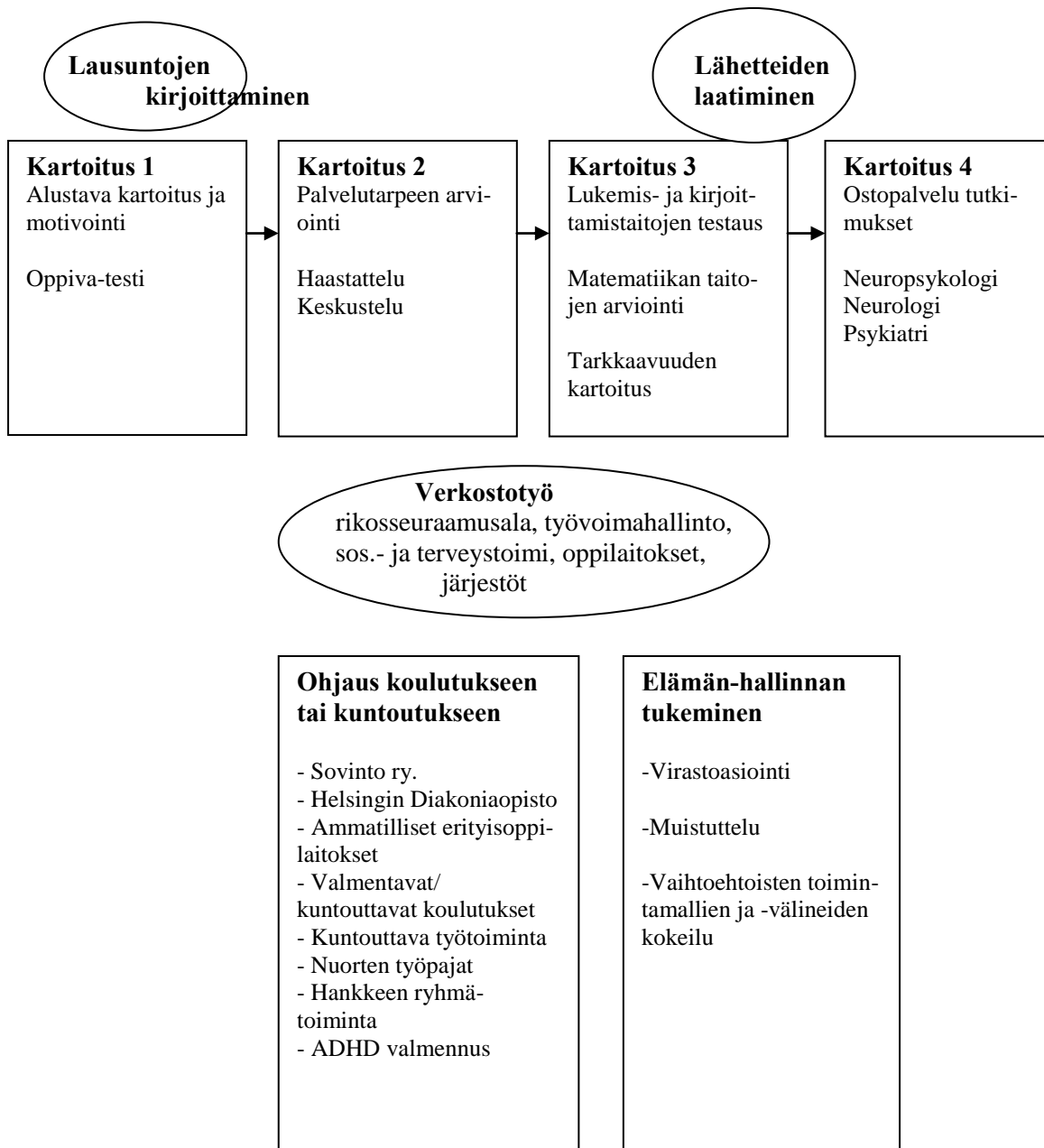
laitoksessa. Asiakaskunnalle on tärkeää, että koulutukseen ja muuhun toimintaan voi hakeutua ja päästä non stop periaatteella, mihin tahansa lukuvuoden aikaan. Ideaali tilanne on, jos koulutuksen voi aloittaa jo rangaistuksen aikana. Tällöin on todennäköisempää, että asiakas jatkaa koulutuksessa rangaistuksen päättymisen jälkeen.

5.2.4 Ryhmät

Yksilötyön lisäksi hankkeessa järjestettiin kaksi erilaista ryhmätoimintaa. Vanajan vankilassa toteutettiin vuoden 2009 alkupuolella nuorille naisvangeille suunnattu oppimisvalmiuksia parantava ryhmätoiminta. Kuusihenkinen ryhmä koontui kerran viikossa kahdeksan viikon ajan. Toiminnan tavoitteena oli lisätä osallistujien tietoisuutta omaan oppimiseensa liittyvissä asioissa. Ryhmätoiminnasta laaditun arvioivan opinnäytetyön mukaan osallistujat kokivat toiminnan tarpeellisenä (ks. luku 6.4). Ryhmätoiminnasta saatujen kokemusten pohjalta tuotettiin myös asiakastyön käsikirja (ks. luku 6.1). Ryhmätoiminta aloitettiin myös Keravan vankilan WOP-kuntoutusosastolla, jossa hankkeen kuntoutusohjaaja opasti osaston erityisohjaajia käyttämään asiakastyön käsikirjaa.

Hankkeessa toteutettiin vuonna 2010 lähes puoli vuotta kestänyt ADHD-kuntoutuskurssi. Kuntoutuskurssi kokoontui kerran viikossa 1,5 tunnin istuntoihin yhteensä 20 kertaa Helsingin seudun erilaisten oppijoiden tiloissa. Kurssi pohjautui kognitiivis-behavioristisen terapian menetelmiin. Kurssin tavoitteina olivat: vertaistuen saaminen ja toinen toisiltaan oppiminen, tiedon ja ymmärryksen lisääminen ADHD:sta ja sen vaikutuksesta oppimiseen ja elämään, arkea helpottavien keinojen löytäminen ja harjoittelu sekä tunne- ja vuorovaikutustaitojen kehittäminen. Jokaisella tapaamisella oli aihe, jota käsiteltiin ryhmässä keskustellen ja harjoitusten avulla. Aiheisiin liittyi välitehtäviä, joissa kukin osallistuja kokeili käsiteltyjä keinoja mahdollisuuksiensa mukaan. Kuntoutuskurssin seitsemästä osallistujasta neljä suoritti rangaistustaan avovankilassa ja kolme oli vankilasta vapautunutta. Kurssin ohjauksesta vastasivat ulkopuoliset ohjaajat. Osallis-

tujista neljä suoritti kurssin loppuun asti. Loppuun asti suorittaneiden määrää voidaan pitää kohtalaisen korkeana, ottaen huomioon osallistujien haastavat elämäntilanteet ja moniongelmaisuuden. Pitkäkestoinen kurssi vaati osallistujilta motivaatiota ja sitoutumista. Haasteena on, kuinka vastaavaa kuntoutuskurssia saataisiin jatkossa järjestettyä rikosseuraamusalan asiakkaille, koska tarvetta on selvästi. Kurssin kokemuksista voi lukea arvioivasta opinnäytetyöstä. (ks. luku 6.4)

Kuvio 1. Asiakastyön toimintamalli kaaviona.

5.2.5 Asiakasesimerkit

Case Tomppa

Asiakkaan ohjaus ja motivointi hankkeen toimintaan

23-vuotias Tomppa (nimi muutettu) ohjattiin Oppiva-hankkeen asiakkaaksi yhdyskuntaseuraamustoimistosta työntekijän havaittua hänellä keskittymisvaikeuksia. Ensimmäinen tapaaminen järjestettiin Oppiva-hankkeen toimitiloissa siten, että sekä Tomppa että yhdyskuntaseuraamustoimiston työntekijä olivat paikalla. Oppiva-hankkeen kuntoutusohjaaja esitteli lyhyesti hankkeen tavoitteita ja kertoi miten Tomppa voisi hyötyä hankkeesta. Tomppa kiinnostui erityisesti keskittymisvaikeuden, mutta myös muiden mahdollisten oppimisvaikeuksien tarkemmas- ta arvioinnista.

Tomppa kertoi hänellä todetun keskittymisvaikeutta noin 8-vuotiaana ja saaneensa sen vuoksi siirron erityiskouluun. Tomppa oli muuttanut äitinsä kanssa Suomeen 15-vuotiaana ja oppimisvaikeuksia kartoittavat tutkimukset oli tehty hänen silloisessa kotimaassaan, mikä hankaloitti tutkimusasiakirjojen hankkimista. Asiakkaan elämäntilanne oli joka tapauksessa erilainen kuin tutkimusten teko aikaan ja oppimisvaikeuksien arviointimenetelmät olivat Tompan lapsuudenajoista kehittyneet, joten hänen kohdallaan päätettiin selvittää miten keskittymisvaikeus ja mahdolliset muut oppimisen vaikeudet tällä hetkellä hänen elämänhallintaansa vaikuttavat.

Oppimisvaikeuksien tunnistaminen

Tompan tilannetta ja työskentelyn tavoitteita arvioitiin tarkemmin seuraavalla tapaamisella, johon osallistuivat asiakas ja Oppiva-hankkeen kuntoutusohjaaja. Tomppa oli täyttänyt yhdyskuntaseuraamustoimiston työntekijän ohjaamana Oppiva-testin, jonka pohjalta alkukartoituskeskustelu käytiin. Tomppa kertoi asioiden loppuun saattamisen olevan hänelle vaikeaa, esimerkiksi ammatilliset opinnot olivat keskeytyneet kahteen kertaan. Myös työsuhteet olivat jääneet lyhyiksi. Oppivan asiakkuuden alkaessa Tompalla ei ollut työ- tai opiskelupaikkaa. Opiskelumotivaatiota kuitenkin löytyi; sekä auton asentajan koulutus että ravintola-ala

kiinnostivat asiakasta. Työskentelyn tavoitteeksi asetettiin oppimisvaikeuksien, erityisesti tarkkaavuuden vaikeuksien arvioiminen sekä soveltuvien opiskeluvaihtoehtojen kartoittaminen.

Tomppa oli asunut Suomessa lähes kymmenen vuotta ja oppinut suomen puhekielen omasta mielestään hyvin – kielioppi ja sanavaraston niukkuus tuottavat toisinaan ongelmia. Niilo Mäki Instituutin lukemisen ja kirjoittamisen vaikeuksia kartoittavat testit soveltuvat äidinkielenään suomea puhuville, mutta eivät sellaisenaan sovellu maahanmuuttajien lukivaikeuksien arviointiin. Tomppa ohjattiinkin maahanmuuttajien oppimisvaikeuksien arvioimiseen erikoistuneiden ammattilaisten luo. Erityisopettaja, neuropsykologi, suomi toisena kielenä -opettaja ja toimintaterapeutti arvioivat Tompan taitoja sekä mahdollisia tulevia opintoja että arjessa selviytymistä ajatellen. He kokosivat yhteenvedon, jossa otettiin kantaa oppimista ja työllistymisedellytyksiin sekä suositeltiin arjenhallintaa helpottavia tukitoimia. Tomppalle suositeltiin neuropsykologista kuntoutusta, jonka tavoitteena olisi sekä arjen taitojen harjoittaminen että opiskelu- ja työkyvyn parantaminen sekä sen seurauksena opintojen edistyminen tai loppuun saattaminen sekä työelämään siirtyminen.

Kuntoutusohjaus

Samanaikaisesti oppimisvaikeuksien kartoittamisen kanssa Oppivan työntekijä selvitti Tompan kanssa opiskelumahdollisuuksia ja ohjasi hänet hakeutumaan Sovinto ry:n Vaihtoehtoiseen ammatti- ja oppisopimuskouluun ajoneuvoasentajan koulutukseen. Tomppa tulikin valituksi ja kävi koulua kahden kuukauden pituisen kartoitusjakson ajan. Sen jälkeen hän eri tahojen motivointiyrityksistä huolimatta keskeytti opinnot, koska ala ei enää kiinnostanut.

Tomppalla oli säännöllinen kontakti psykiatrian poliklinikalle ja yhteistyötä hänen kuntoutukseensa liittyvissä asioissa tehtiin, jotta eri toimijat olisivat tietoisia mitä kukin tekee. Poliklinikan sairaanhoitaja kävi yhdessä Tompan kanssa Oppivan toimitiloissa kertomassa työskentelyn etenemisestä sekä tutustumassa hankkeen toimintaan.

Tompan oppimisvaikeuksia arvioinut työryhmä suositteli hänelle mm. neuropsykologista kuntoutusta. Tutkimuksen tehnyt neuropsykologi ilmoitti voivansa ottaa Tompan asiakkaakseen, kunhan rahoitus saadaan järjestettyä. Kuntoutusta haettiin Kelasta harkinnanvaraisena kuntoutuksena. Hakemukseen tarvittava lääkärin lausunto järjestyi psykiatrian poliklinikan kautta.

Tomppa pääsi työskentelyn aikana työvoiman palvelukeskuksen asiakkaaksi. Ensimmäisellä tapaamisella Oppivan kuntoutusohjaaja oli Tompan pyynnöstä mukana kertomassa mitä hankkeessa oli tehty ja suunniteltu sekä millaisia muita tukitahoja Tompalla oli.

Tompalla itsellään oli selkeitä näkemyksiä siitä, mitä hän haluaa. Pitkäjänteisyyden puuttuminen kuitenkin vaikeutti aloitettujen asioiden, kuten opintojen loppuun saattamista. Tompan tukiverkosto oli laaja, mutta keskenään vain vähän yhteistyötä tekevä. Tilanteen parantamiseksi nimettiin verkostolle vastuuhenkilö: Oppiva-hankkeen työskentelyn päätyttyä psykiatrian poliklinikan sairaanhoitaja otti vastuun Tompan asioiden koordinoinnista. Verkoston toimivuuden merkitys korostui etenkin niinä hetkinä kun Tomppa oli useiden viikkojen ajan tavoittamattomissa.

Case Iiro

Asiakkaan ohjaus ja motivointi hankkeen toimintaan

29-vuotias Iiro (nimi muutettu) ohjautui Oppiva-hankkeen asiakkaaksi täytettyään Etelä-Suomen aluevankilan sijoittajaysikössä (nyk. arviointikeskus) lomakkeen, jossa ilmoitti kiinnostuksensa oppimisvaikeuksiensa selvittelyyn. Lomakkeessa kartoitettiin alustavasti asiakkaan työ- ja koulutustaustaa ja hänen tekemänsä itsearviointin avulla mahdollisia oppimisen vaikeuksia. Kyseinen lomake lähetettiin Oppiva-hankkeeseen. Sijoittajaysikön henkilökunta oli täydentänyt lomaketta tiedoilla, joilla kuvailtiin asiakkaan nykytilannetta, mainittiin tuleva sijoituslaitos ja sinne siirtymisen päivämäärä. Tiedot välitettiin siksi, että Oppivan työnteki-

jät voivat olla yhteydessä suoraan oikeaan laitokseen järjestäessään ensimmäistä tapaamista asiakkaan kanssa.

Oppimisvaikeuksien tunnistaminen

Ensimmäinen tapaaminen järjestettiin suljetussa vankilassa. Tapaamiseen osallistui Oppivan työntekijä, Iiro, vankilan opinto-ohjaaja ja kuusi vastaavalla tavalla rekrytoitua asiakasta. Tapaamisen aluksi Oppivan työntekijä piti infon, jossa kerrottiin Oppiva-hankkeen toiminnan tarkoituksesta. Infon jälkeen asiakkaat saivat osallistua Lukiseula-testaukseen, joiden tulokset luvattiin käydä seuraavalla tapaamiskerralla läpi. Ryhmämuotoinen testitilaisuus kesti noin kaksi tuntia.

Seuraavalla tapaamisella vankilassa Lukiseulan tulokset käytiin testiin osallistuneen Iron kanssa läpi opinto-ohjaajan ollessa lähinnä kuuntelijan roolissa. Testitulokset antoivat viitteitä lukivaikeudesta, joten keskustelua teeman ympärillä jatkettiin. Keskustelussa painotettiin sitä, että Lukiseulan tulokset ovat vain suunta-antavia eli sen perusteella ei kirjoiteta virallista lukilausuntoa. Iiro kertoi, että hänen on äärettömän vaikea keskittyä mihinkään. Iiro ilmoitti halukkuutensa jatkotestaukseen ja sovittiin, että seuraavalla kerralla tehdään yksilötesti ja järjestellään mahdollisuutta osallistua neuropsykologin tutkimuksiin. Jatkotyöskentelyn tavoitteiksi asetettiin Iron oppimisvaikeuksien tarkempi kartoittaminen, rangais-tusajansuunnitelmassa asetettujen tavoitteiden toteutumisen tukeminen, vankilatuomion aikaiseen toimintaan osallistumisen suunnittelu verkostoyhteistyönä sekä oppimisvaikeuden huomiointi vapautumiseen liittyvien suunnitelmien mm. koevapauden toteuttamisessa.

Asiakastyöskentelyn aikana järjestettiin useita verkostopalavereita. Verkostot koottiin aina sen hetkistä tilannetta parhaiten tukeviksi. Verkostotyö aloitettiin asiakkaan vankilatuomion aikana suljetussa vankilassa tiukan valvonnan ympäristössä. Verkostotyöhön osallistui vankilahenkilökunnan edustajia, sijoittajayksikön edustaja, Oppiva-hankkeen työntekijä ja asiakas. Työskentely eteni suunnitelmien ja tavoitteiden mukaisesti määräajoin kokoontumalla ja työskentelyn eteneminen kirjattiin aina asianmukaisesti vankitietojärjestelmään.

Asiakkaan tuomioajan loppuajaksi suunniteltiin siirtymistä valvottuun koevapau-teen. Tätä suunnitelmaa vahvistettiin teettämällä asiakkaalle Oppiva-hankkeen maksamana laajemmat neuropsykologiset testaukset ja näiden lisäksi lääkärintutkimukset yksityisillä palveluntuottajilla. Koska asiakas suoritti tuomiotaan erittäin suljetussa laitoksessa, täytyi ennen tutkimusten mahdollistumista sitouttaa myös laitoksen johto vartijoihin asiakkaan asioiden hoidon tärkeydelle. Tutkimuksiin osallistuminen edellytti useiden lomakkeiden täyttämistä ja lupien saamista. Sen lisäksi asiakasta saattamaan tarvittiin useille saattokerroille aina kaksi vartijaa.

Kuntoutusohjaus

Suunnitelmissa edettiin seuraavaan vaiheeseen, jolloin verkostokokoukseen edel-listen osallistujien lisäksi kutsuttiin kunnan sosiaalitoimen edustus sekä vankilan johdosta toiminnoista vastaava apulaisjohtaja sekä vankeinhoitoesimies. Tämän kokouksen tarkoituksena oli kertoa osallistuville asiakkaan tavoitteet ja kuvata systemaattista kuntoutuksessa etenemistä, joilla vakuutettaisiin rikosseuraamus- laitos koevapauden tarpeellisuudesta ja onnistumisedellytyksistä. Lisäksi oli tar- koitus selvittää kunnan valmiudet ja halukkuus maksaa koevapausajan kuntoutuk- sesta ja vapautumisenjälkeisestä kuntoutuksesta. Verkostokokouksen jälkeen vankilan erityisohjaaja ja Oppiva-hankkeen työntekijä tekivät kaupungin SAS- työryhmälle esityksen kuntoutuksen tarpeellisuudesta ja laskelman kuntoutuksesta koituvista kuluista. Kaupunki suostui asiakkaan sijoittamisen kuntoutuspaikkaan, jota ei ollut aiemmin käyttänyt. Päätöksen jälkeen asiakas siirrettiin sijoitusesityk- sen jälkeen koevapauden valmisteluun avovankilaan, jossa etenemisestä vastasi valmisteluihin perehtynyt henkilöstö.

Seuraava verkostopalaveri pidettiin koevapauden aikana kuntoutusyksikössä. Pai- kalla oli asiakkaan lisäksi kuntoutuslaitoksen henkilökuntaa ja Oppiva-hankkeen edustaja. Koska Oppiva-hankkeen edustaja oli työskennellyt asiakkaan kanssa jo kauan ja tiesi historian lisäksi myös asiakkaan tarvitsemasta lääkityksestä, tiedon- vaihto oli kuntoutuksen etenemiseksi tärkeää. Palaverissa nousivat esille myös muut kuntoutuksen tukitoimet, valvonta ja päihteettömyyden testaus. Näistä asi-

oista tehtiin sopimuksia. Asiakas suoritti kuntoutuksessa koevapauden loppuun ja halusi jatkaa vapauduttuaan samassa paikassa. Verkostotyöllä mahdollistettiin myös riittävän pitkä kuntoutus.

Palveluohjaustyypisesti Oppiva-hankkeen työntekijä oli saattavassa ja informaatiivisessa roolissa myös vapautumisen jälkeisellä ensimmäisellä valvontakäynnillä yhdyskuntaseuraamustoimistossa. Aiemmin asiakkaan vaikeiksi kokemia tilanteita (asioinnit vieraisissa paikoissa/uusien ihmisten kohtaaminen) helpotettiin tuttujen työntekijöiden tukitoimin. Tästä työtavasta tuli myös asiakkaalle turvallinen.

Oppiva-hankkeen tuttuun työntekijään asiakas oli yhteydessä myös retkahtamisensa jälkeen. Asiakas oli lähtenyt kuntoutuksesta ”juopottelureissulle” ja vajaan viikon jälkeen huomasi, että oli tehnyt väärän valinnan. Hän halusi jatkaa kuntoutusta, mutta ei tiennyt oliko se mahdollista ja miten toimia seuraavaksi. Tilanne vaati vain muutaman puhelinsoiton tutuille verkoston jäsenille. Verkoston avulla kuntoutuksen jatkamisesta tuli mahdollista.

Kuntoutuksen edetessä tärkeäksi muodostui asiakkaan työ- ja toimintakyvyn laajempi arviointi. Kaikilla verkostotoimijoilla oli vahva näkemys siitä, että asiakas ei ollut työkykyinen. Näin ollen tarve mm. eläkeselvittelyyn tuli oleelliseksi. Asiakas kävi laajassa työkykyarvioinnissa, jonka tuloksena lääkäri suositteli määräaikaiseläkettä. Lausunnot toimitettiin Kelalle, joka myönsi eläkkeen. Eläkkeellään asiakas jatkossa kustantaa kuntoutuksensa omavastuuosuuksia – kunnan maksuosuus pienenee – ja jatkumo asiakkaan kuntoutuksessa ei katkea. Tulevaisuuden työskentelyn tavoitteena asiakkaalla on oman jaksamisen ja työkyvyn parantaminen.

5.3 Toimintamalli lukuina

Hanketyöntekijät tapasivat asiakkaita keskimäärin viisi kertaa. Yleisintä (41 %) oli, että tapaamiskertoja oli kolmesta kerrasta viiteen kertaan. Yli 10 tapaamiskertaa oli 11 %:lla asiakkaista, yhdellä asiakkaalla tapaamiskertoja oli 19. Tapaamiskertojen suuri vaihteluväli kertoo siitä, että asiakkaiden tarpeet ja motivaatio olivat hyvin erilaisia. Vankeusrangaistuksen alkuvaiheessa sijoittajayksikön kautta hankkeeseen ohjautuneita asiakkaita tavattiin yleensä useammin kuin muita asiakkaita (ks. Taulukko 4.). Sijoittelun kautta ohjautuneista asiakkaista 54 %:lla oli tapaamiskertoja hanketyöntekijän kanssa kuusi tai enemmän. Muiden asiakkaiden kohdalla vastaava luku on 27 %.

Taulukko 4. Asiakkaiden tapaamiskertojen määrä.

		ohjautunut sijoittajayksiköstä		YHT.
		ei	kyllä	
tapaamiskertojen määrä kuukausia	<= 2	42	5	47
		30%	14%	27%
	3 - 5	59	12	71
		43%	32%	41%
	6 - 10	25	13	38
		18%	35%	21%
	11 =>	12	7	19
		9%	19%	11%
		138	37	175

Asiakkuuksien ajallinen kesto vaihteli paljon (ks. Taulukko 5.). Asiakkaista 70 % oli mukana toiminnassa yli kahden kuukauden ajan. 16 %:lla asiakkuus kesti yli vuoden. Joskus asiakkaita tavattiin tiheästi, esimerkiksi kerran viikossa. Näin

etenkin tapauksissa, joissa työskentely Oppivassa kuului asiakkaan valvotun koevapauden sisältöön. Yleistä oli, että asiakas saattoi olla välillä useammankin kuukauden kadoksissa ja ilmaantui sitten takaisin hankkeen toiminnan pariin. Syynä katoamiseen saattoi olla esimerkiksi päihteiden käyttö tai mielenterveysongelmat. Joskus asiakkaan kanssa sovittiin, että tavataan seuraavan kerran muutaman kuukauden kuluttua ja katsotaan, kuinka hän on edennyt suunnitelmassa, esimerkiksi opiskelun aloittamisessa.

Taulukko 5. Asiakkuuksien kesto kuukausina.

kesto	asiakkaita	%
<= 2kk	52	30
2,1 - 6kk	57	32
6,1 - 12kk	38	22
yli 12kk	28	16
Yhteensä	175	100

Suurimman osan asiakkuus Oppivassa sujui suunnitelman mukaisesti. Ainoastaan 26 % keskeytti hankkeessa. Keskeyttäneitä oli noin neljäsosa asiakkaista, mutta silti luku on pienempi kuin ennako-oletus keskeyttäneiden määrän suhteen oli. Yhdyskuntaseuraamusasiakkaat keskeyttivät useammin kuin vankilasta tulleet. Ehdollisesti rangaistuista nuorista 36 % keskeytti, mikä saattaa osittain johtua nuoreen ikään liittyvästä sitoutumisen vaikeudesta. Lisäksi heidän elämäntilanteensa oli usein melko kaoottinen vailla minkäänlaista suunnitelmallisuutta. Kuukauden yhdyskuntapalvelusta suorittanut ei keskeyttänyt. Heitä osallistui hankkeeseen yhteensä vain viisi, minkä vuoksi lukua ei voi verrata esimerkiksi vankilasta ohjautuneiden lukuun. Asiakkaiden seuraamuslaji saattoi muuttua työskentelyn aikana esimerkiksi vangin vapautuessa.

5.4 Asiakkailla todetut oppimisvaikeudet

Aineisto

Asiakkailla todettujen oppimisvaikeuksien kokoamiseksi käytettiin aineistona hankkeen laatimia raportteja sekä laajaa asiakasaineistoa. Asiakasaineistosta käsiteltiin Oppiva-hankkeen oman asiakasrekisterin sisältämiä tietoja, asiakkaiden lukemista ja kirjoittamista arvioivien testien tuloksia sekä neuropsykologisten tutkimusten lausuntoja.

Hankkeen asiakasrekistereistä on laadittu rekisteriseloste (Liite 1.). Asiakasaineistoa säilytetään lukitussa asiakirjakaapissa. Osa aineistosta on sähköisessä muodossa, jonne on pääsy vain hankkeen työntekijöillä sekä heidän esimiehillään. Hankkeen päätyttyä asiakasaineisto arkistoitiiin ja sitä säilytetään viisi vuotta Kriminaalihuollon tukisäätiön lukitussa arkistointihuoneessa. Loppuraportissa käytettävää aineistoa on käsitelty luottamuksella sekä niin ettei yksittäistä asiakasta voida tunnistaa raportista. Asiakkaat ovat allekirjoittaneet luvan, että hankkeen alkukartoituslomakkeen tietoja voidaan käyttää hankkeen arvioinnissa. Alkukartoituslomake sisältää asiakkaan taustatiedot ja oppimisvaikeuksien lyhyen itsearvioinnin. Kirjallista lupaa asiakkailta ei ollut oppimisvaikeuksien testaustuloksien käyttöön.

Kriminaalihuollon tukisäätiö ja Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö ovat myöntäneet tutkimusluvut asiakasaineiston käyttöön (Liitteet 2. & 3.). Neuropsykologisten tutkimusten lausuntojen käytöstä loppuraportissa keskusteltiin 19.2.2010 Valviran kahden lakimiehen kanssa. Heidän kantansa oli, että Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön myöntämä lupa riittää lausuntojen käyttöön, Valviralta ei tarvinnut anoa lupaa. Tietosuojavaltuutetun toimistoon laadittiin ilmoitus Oppivan asiakasrekisterin sisältämien tietojen käytöstä tutkimustarkoituksessa.

Tähän aineistoon on otettu mukaan kaikki hankkeen asiakkaat (N=175), paitsi Vanajan vankilassa järjestettyyn ryhmätoimintaan osallistuneet kuusi vankia. Ryhmään osallistuneet vangit jätettiin aineistosta pois, koska heidän mukaan ottamisensa olisi vääristänyt tuloksia. Heidän osallistumisensa tavoitteet olivat hyvin erilaisia verrattuna hankkeen muihin asiakkaisiin sekä esimerkiksi tapaamiskertojen määrä ja sisältö poikkesivat paljon muista asiakkaista.

Hankkeessa käytettiin asiakkaiden lukemisen ja kirjoittamisen taitojen testauksessa Niilo Mäki Instituutin (NMI) laatimia Lukivaikeuksien seulontamenetelmää nuorille ja aikuisille sekä Lukemis- ja kirjoittamistaitojen yksilötestistöä nuorille ja aikuisille. Testien tekemisestä asiakkaille vastasivat Oppiva-hankkeen työntekijät.

Seulontamenetelmä koostuu kahdesta kirjoittamisen, kahdesta lukemisen sekä yhdestä luetun ymmärtämisen testistä. Menetelmä on tarkoitettu yli 15-vuotiaiden lukemisen ja kirjoittamisen vaikeuksien arviointiin. Seulonta voidaan tehdä ryhmätilanteessa. Oppiva-hankkeessa seulontatestistöä on käytetty sekä ryhmä- että yksilötilanteissa. Ryhmätilanteet ovat olleet pienryhmiä, yleensä kolme - viisi osallistujaa. Seulonta antaa viitteitä lukemisen ja kirjoittamisen vaikeuksista, jotka tulisi tarvittaessa tutkia tarkemmin yksilötesteillä.

Yksilötestistön avulla saadaan tarkempaa tietoa testattavan lukivaikeuksista. Yksilötestistön käyttäminen vaatii tarkan ohjeistuksen ja testikoulutuksen, jotta testaustuloksiin voidaan luottaa. (Ahonen ym. 2006, 6.) Oppiva-hankkeen työntekijät ovat käyneet testikoulutuksen ja muutoinkin perehtyneet työssään ja opinnoissaan lukivaikeuksiin. Yksilötestistöön kuuluu kolme ääneen lukemisen testiä, kaksi luetun ymmärtämisen testiä sekä nopean ja tuottavan kirjoittamisen testit.

Oppivan asiakkaista 52 kävi lukitestausten lisäksi tutkimuksissa yksityisellä neuropsykologilla hankkeen ohjaamana ja kustantamana. Tässä aineistossa on mukana 50 neuropsykologisen tutkimuksen lausuntoa: kahden asiakkaan lausunnot on tarkoituksella rajattu ulkopuolelle.

Tutkimusmenetelmät

Asiakasaineisto on syötetty tilastolliseen SPSS-ohjelmistoon. SPSS on laajalti tutkimuksissa käytetty monipuolisuutensa ja käyttäjäystävällisyytensä vuoksi. Ohjelmiston avulla voidaan suorittaa tutkimusaineistolle tilastollisia analyyseja sekä tuottaa julkaisukelpoisia graafisia esityksiä. (Kanniainen ym. 2006, 3.)

Lukivaikeuksien seulontatesti on normitettu peruskoulun yhdeksännen luokan oppilailla. Seulontatestistön normittamiseen osallistunut oppilasjoukko (1608) edustaa luotettavasti koko Suomen perusopetuksen 9. luokan oppilaita. Testistön normitiedot ovat käyttökelpoisia myös tätä vanhempien henkilöiden lukemisen ja kirjoittamisen vaikeuksien arvioinnissa. Normittamisella tarkoitetaan sitä, että suuri joukko ihmisiä tekee testitehtävät yhdenmukaisissa olosuhteissa. Testistön tulosten tulkinnassa käytetään pisterajoja, jotka perustuvat jakauman heikoimpiin 4:n, 8:n ja 12:n prosentin osuuksiin. Jos halutaan seuloa kaikkein heikoimmin testin osioissa menestyvät, käytetään neljän prosentin rajaa. Jos taas halutaan käyttää väljempää kriteeriä, käytetään 8:n tai 12:n prosentin rajoihin perustuvia pistemääriä. (Ahonen ym. 2004, 9, 17, 35.) Tässä selvityksessä seulontatestistön tulosten tulkinnassa käytettiin näitä samoja raja-arvoja.

Lukemis- ja kirjoittamistaitojen yksilötesti on myös normitettu yhdeksäsluokkalaisilla ja sen tulosten tulkinnassa on käytössä normitaulukko, jonka perusteella voidaan tulkita testattavan lukemisen ja kirjoittamisen tasoa. (Ahonen ym. 2006, 13-17, 36.) Samaa normitaulukkoa käytettiin tämän selvityksen tulosten tulkinnassa.

Tässä selvityksessä neuropsykologisista lausunnoista on tarkasteltu asiakkaiden mahdollisia vaikeuksia tarkkaavuuden alueella. Tarkkaavuuden vaikeus on arvioitu kolmiportaisesti: ei vaikeuksia/lieviä vaikeuksia/selviä vaikeuksia. Koska tämän raportin laatijoilla ei ollut käytettävissään neuropsykologisten tutkimusten tarkkoja tuloksia, esim. asiakkaan saamia pisteitä eri testiosioissa, perustuvat tulokset neuropsykologisten tutkimusten lausunnoista tehtyyn tulkintaan.

Esimerkki tulkinnasta lieviä vaikeuksia:

”Tarkkaavaisuuden ja toimintaotteen pitkäkestoisessa ylläpidossa on havainnoituna paikoin lievää työläyttä. Visuaalista tarkkuutta vaativa suoriutuminen on lievästi hidasta, mutta suoriutuminen on pääosin tarkkaa. Tarkkaavaisuuden jakamisessa on lievää/kohtalaista vaikeutta.”

Esimerkki tulkinnasta selviä vaikeuksia:

”Tarkkaavaisuudessa on ongelmia. Ne tulevat esiin sekä automaattisessa että tietoisessa tarkkaavaisuudessa. Työskentelee nopeasti, mutta tekee virheitä. Jos yrittää välttää virheitä, työskentelynopeus jää hitaaksi. Hänellä esiintyy myös tahaton liikehdintää ja naputusta testauksen aikana. Häiriötekijät vaikuttavat hänen suoritukseensa tavanomaista enemmän ja toiminnanohjauksessakin on vaikeuksia.”

5.4.1 Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet seulontatestistön mukaan

Lukemista ja kirjoittamista arvioivan seulontatestistön tulokset on ensin esitetty testeittäin ja taulukkoon 12. on koottu yhteen eri testiosioiden tulokset. Kaikki asiakkaat eivät ole osallistuneet testauksiin, minkä vuoksi havaintoyksiköiden (N) määrä vaihtelee testeittäin.

Etsi kirjoitusvirheet -testi

Etsi kirjoitusvirheet -testissä on sata perusmuodossa olevaa sanaa, joihin kuhunkin on tehty yksi kirjoitusvirhe. Tehtävänä on merkitä virheiden kohdat pystyviivoilla. Aikaa testin tekemiseen on kolme ja puoli minuuttia. Onnistuminen testissä edellyttää nopeaa ja tarkkaa kirjoitetun sanan tunnistamista, tietoa sanan kirjoitusasusta ja hyvää sanavarastoa. Jos henkilön oikeinkirjoitustaidot ovat heikot, hän joutuu lukemaan sanat kirjain kirjaimelta kokoamalla, mikä vie huomattavan paljon aikaa. Testi mittaa henkilön teknisen lukemisen taitoa.

Teknistä lukutaitoa tarvitaan päivittäin eri tilanteissa. Suuri osa tarvittavasta informaatiosta, kuten työtehtävien ohjeistukset, sosiaali- ym. etuuksien hakulomakkeet sekä internetin selailu edellyttävät lukutaitoa.

Asiakkaista 45 %:lla oli vaikeuksia etsi kirjoitusvirheet –testissä (ks. Taulukko 7.). 23 % asiakkaista seuloutui heikoimman neljän prosentin sisälle eli heillä oli suuria vaikeuksia testissä. Verrattuna normiaineistoon (ks. s. 35) Oppivan asiakkailla oli lähes kuusi kertaa useammin suuria vaikeuksia tässä testissä.

Taulukko 6. Oppivan asiakkaiden tulokset Etsi kirjoitusvirheet –testissä.

pistemäärä	N	%
20 - 25 (suuria vaikeuksia)	30	23
26 - 34 (vaikeuksia)	21	15
35 - 38 (lieviä vaikeuksia)	9	7
39+ (OK)	73	55
Yhteensä	133	100

Erota sanat -testi

Erota sanat toisistaan -testi koostuu sadasta perusmuotoisesta sanasta, jotka on kirjoitettu yhteen neljän sanan ryhmissä. Tehtävänä on erottaa sanat toisistaan pystyviivoilla. Aikaa testin tekemiseen on vain puolitoista minuuttia. Testissä onnistuminen vaatii nopeaa sanantunnistustaitoa ja siten myös sanan merkityksen nopeaa tunnistamista. Hidas lukija joutuu kokoamaan erotettavat sanat kirjain kirjaimelta tai miettimään sanan merkitystä (esim. sitä, missä sanaraja kulkee), jolloin tehtävään kuluu paljon aikaa. Hidas lukeminen on ongelma erityisesti silloin, kun ei pysty havaitsemaan tekstin kokonaisuutta, vaan keskittyy vain sen yksityiskohtiin. Hidas lukeminen vaikeuttaa myös luetun ymmärtämistä.

Asiakkaista 52 %:lla oli vaikeuksia erota sanat –testissä (ks. Taulukko 8.). 27 % asiakkaista seuloutui heikoimman neljän prosentin sisälle eli heillä oli suuria vaikeuksia testissä. Verrattuna normiaineistoon Oppivan asiakkailla oli lähes seitsemän kertaa useammin suuria vaikeuksia tässä testissä.

Taulukko 7. Oppivan asiakkaiden tulokset Erotta sanat –testissä.

pistemäärä	N	%
0 - 36 (suuria vaikeuksia)	36	27
37 - 44 (vaikeuksia)	17	13
45 - 48 (lieviä vaikeuksia)	16	12
49+ (OK)	64	48
Yhteensä	133	100

Tavallisten sanojen sanelukirjoitus –testi

Tavallisten sanojen sanelukirjoitus -testissä paperille kirjoitetaan sanelun mukaan 20 sanaa. Sanat ovat CD-levyllä, jolta ne kuuluvat kaksi kertaa, ja niiden kirjoittamiseen on varattu runsaasti aikaa. Sanelukirjoitustesti vaatii tarkkaa äänneanalyysi- ja tavutustaitoa (äänteiden havaitseminen, erottaminen ja järjestäminen), mutta myös suomen kielen kirjoitussääntöjen tuntemista. Saneltavat sanat ovat 4-8 -tavuisia ja kuuluvat suomen kielen perussanastoon tai yleislainoihin.

Lukivaikeuksia omaaville ovat tunnusomaisia vaikeudet sanan tunnistuksessa sekä oikeinkirjoituksessa. Taito kääntää kirjoitusmerkkejä erilaisiksi tavuiksi ja sanoiksi on haasteellista. Esimerkiksi muistiinpanojen tekeminen puhelinkeskustelun perusteella saattaa olla lukivaikeuksia omaavalle vaikea tehtävä.

Asiakkaista 34 %:lla oli vaikeuksia sanelukirjoitus – testissä (ks. Taulukko 9.). 23 % asiakkaista seuloutui heikoimman neljän prosentin sisälle eli heillä oli suuria vaikeuksia testissä. Verrattuna normiaineistoon Oppivan asiakkailla oli lähes kuusi kertaa useammin suuria vaikeuksia tässä testissä.

Taulukko 8. Oppivan asiakkaiden tulokset Sanelukirjoitus –testissä.

pistemäärä	N	%
0 - 17 (suuria vaikeuksia)	31	23
18 (vaikeuksia)	15	11

19+ (OK)	91	66
Yhteensä	137	100

Merkityksettömien sanojen sanelukirjoitus -testi

Merkityksettömien sanojen sanelukirjoitus -testissä kirjoitetaan sanelun mukaan 20 merkityksetöntä sanaa, jotka testattava kuulee CD-levyltä kaksi kertaa. Merkityksettömät sanat ovat 3-5 -tavuisia sanoja, jotka ovat äänne- ja tavorakenteeltaan suomen kieltä, mutta eivät tarkoita mitään. Niiden kirjoittamiseen on varattu runsaasti aikaa. Testi vaatii tarkkaa äänneanalyysia ja lyhytkestoista kielellistä työmuistia, koska se tehdään ilman sanan merkityksen antamaa tukea. Lukivaikeuteen liittyy usein kielellisen työmuistin ongelmia, minkä vuoksi mm. asioiden ulkoa oppiminen sekä vieraiden kielten oppiminen on vaikeaa.

Asiakkaista 39 %:lla oli vaikeuksia merkityksettömien sanojen sanelukirjoitus – testissä (ks. Taulukko 10.). 23 % asiakkaista seuloutui heikoimman neljän prosentin sisälle eli heillä oli suuria vaikeuksia testissä. Verrattuna normiaineistoon Oppivan asiakkailla oli lähes kuusi kertaa useammin suuria vaikeuksia tässä testissä.

Taulukko 9. Oppivan asiakkaiden tulokset Merkityksettömien sanojen sanelukirjoitus –testissä.

pistemäärä	N	%
0 - 14 (suuria vaikeuksia)	31	23
15 (vaikeuksia)	13	9
16 (lieviä vaikeuksia)	10	7
17+ (OK)	83	61
Yhteensä	137	100

Luetun ymmärtämisen -testi

Tässä tehtävässä alkuperäiseen tekstiin on vaihdettu 52 sanaa. Vaihdetut sanat ovat alkuperäisten kanssa samassa sanaluokassa olevia tavallisia suomen kielen sanoja. Ne eivät kuitenkaan merkitykseltään sovi lauseeseen, kappaleeseen tai

laajempaan tekstikokonaisuuteen. Lukijan tehtävänä on alleviivata nämä sanat. Luetun ymmärtämistä arvioidaan siis monitasoisesti, sillä ymmärtämisen ongelmat voivat olla sanan, lauseen tai tekstin ymmärtämisen tasolla.

Henkilöillä, joilla on luetun ymmärtämisen vaikeutta, on hankaluuksia esimerkiksi kirjallisten ohjeiden ymmärtämisessä tai lomakkeiden täytössä. Myös sanoma-lehtien artikkelit, radio- ja televisiouutiset, kirjallisuus ja internet-sivustot saattavat jäädä ymmärtämättä.

Asiakkaista 44 %:lla oli vaikeuksia luetun ymmärtämisen – testissä (ks. Taulukko 11.). 21 % asiakkaista seuloutui heikoimman neljän prosentin sisälle eli heillä oli suuria vaikeuksia testissä. Verrattuna normiaineistoon Oppivan asiakkailla oli yli viisi kertaa useammin suuria vaikeuksia tässä testissä.

Taulukko 10. Oppivan asiakkaiden tulokset Luetun ymmärtäminen –testissä.

pistemäärä	N	%
0 - 14 (suuria vaikeuksia)	28	21
15 - 21 (vaikeuksia)	15	11
22 - 25 (lieviä vaikeuksia)	16	12
26+ (OK)	75	56
Yhteensä	134	100

Taulukkoon 12. on koottu asiakkaiden tulokset lukiseulan kaikkien tehtävien osalta. Sekä teknistä lukemista että sanelukirjoitusta arvioivia tehtäviä on lukiseulassa kaksi ja koonnissa tehtävien keskiarvot on laskettu yhteen. Seulontatestistön tehtävistä saadut pistemäärät eivät sellaisenaan kerro testattaville heidän taidoistaan tai niiden puutteista mitään. Oppivassa jokaisen testiin osallistuneen asiakkaan tulokset käytiin yksilöllisesti läpi heidän kanssaan.

Luku- ja kirjoitustaito kehittyvät rinnakkain: kun vaikeuksia ilmenee lukemisessa ne näkyvät myös kirjoittamisessa. Myös tekninen lukutaito ja luetun ymmärtämisen taito kehittyvät yleensä käsi kädessä. Tämä näkyi Oppivan asiakkailla siten, että ne, joilla todettiin vaikeuksia lukiseulassa, todettiin niitä usein testin eri osaluilla.

Testin antama tulos pyrittiin soveltamaan käytäntöön siten, että asiakkaan kanssa keskustelemalla kartoitettiin millaisissa arjen tilanteissa tarvitaan esimerkiksi luetun ymmärtämisen taitoa ja millaista häiriötä hänelle on mahdollisesti aiheutunut heikosta teknisen lukemisen taidostaan.

Haasteita testaustulosten tulkitsemiseen aiheutti muun muassa se, että osalla asiakkaista oli pulmia tarkkaavuuden kanssa ja osalla pulmat taas olivat lukemisen ja kirjoittamisen sujuvuudessa. Seulontatestistön viimeisenä tehtävänä teetettiin useimmiten luetun ymmärtämisen tehtävä. Muutamien asiakkaiden pitkäjänteisyys ei motivoinnista huolimatta riittänyt tehtävän tekemiseen: osa keskeyttikin tehtävän tekemisen tai teki sen huolimattomasti.

Taulukko 11. Yhteenveto Oppivan asiakkaiden seulontatestistön tuloksista.

Testi	Vaikeuksia	Ei vaikeuksia
Luetun ymmärtäminen	44 %	56 %
Tekninen lukeminen	48 %	52 %
Etsi kirjoitusvirheet	45 %	55 %
Erota sanat	52 %	48 %
Sanelukirjoitus	39 %	61 %
Sanat	34 %	66 %
Merkityksettömät sanat	39 %	61 %

5.4.2 Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet yksilötestistön mukaan

Yksilötestistön tulokset on tulkittu käyttäen testistön normitaulukkoa, jossa jokainen muuttuja eli testiosio on jaettu tasoryhmiin. Karkeasti tasoryhmät voidaan ryhmitellä kolmeen luokkaan: Tasoryhmät 1, 2 ja 3 ovat alle keskitason, tasoryhmät 4, 5 ja 6 ovat keskitasoa ja tasoryhmät 7, 8 ja 9 ovat keskitason yläpuolella. Tässä tutkimuksessa tulokset on tulkittu niin, että testattavan sijoittuessa tasoryhmään 1 tai 2, hänellä on katsottu olevan suuria vaikeuksia testissä. Tasoryhmään 3 sijoittuminen on tulkittu lieväksi vaikeudeksi. Tasoryhmään 4 ja siitä korkeimpiin tasoihin sijoittuneet on tulkittu normaaleiksi suorituksiksi. Tasoryhmät 1 ja 2 yhdessä käsittävät 11 heikointa prosenttia normijoukosta. Tasoryhmä 3 tarkoittaa 12 seuraavaksi heikointa prosenttia normijoukosta.

Ääneen lukemisen testit

Yksilötestistöön kuuluu kolme ääneen lukemisen testiä: sanojen lukeminen, merkityksettömien sanojen lukeminen ja jatkuvan tekstin lukeminen. Niillä arvioidaan sekä lukemisen nopeutta että oikeellisuutta. Sanojen lukeminen -testissä on 30 tavallista suomen kielen sanaa, jotka testattavan on tarkoitus lukea mahdollisimman nopeasti ja oikein. Merkityksettömien sanojen lukeminen -testissä on myös 30 sanaa, jotka eivät tarkoita mitään. Merkityksettömien sanojen lukeminen tuo hyvin esille teknisen lukemisen taidon ja vaatii tarkkaa lukemista. Jatkuvan tekstin lukeminen -testissä testattava lukee kolmen minuutin ajan ääneen tekstiä ”Ikuinen taistelu kylmää vastaan”. Teksti sisältää yhteensä 45 lausetta ja 479 suomenkielistä sanaa. Testaaja nauhoittaa kaikki ääneen lukemisen testit laadullista analyysia ja tarkastamista varten.

Lukemisen nopeutta arvioivissa testeissä Oppivan asiakkaat menestyivät parhaiten suomenkielisten sanojen lukemisen testissä (ks. Taulukko 13.). Merkityksettömien sanojen sekä jatkuvan tekstin lukeminen sujuivat hitaammin. Merkitykset-

tömien sanojen lukeminen –testissä asiakkailta ilmeni kahta muuta testiä runsaammin virheellisyyttä. Sanojen lukeminen –testi sujui virheettömimmin. Asiakkaiden kanssa keskusteltiin millaisissa tilanteissa he tarvitsevat nopean lukemisen taitoa sekä millaisissa tilanteissa on tärkeää lukea virheettömästi. Usein arjen toiminnoissa esim. palveluita tai sosiaalietuuksia haettaessa tarvitaan hyvää lukutaitoa. Myös koneiden ja laitteiden käyttöohjeissa tarvitaan tarkkaa, virheetöntä lukemista.

Taulukko 12. Oppivan asiakkaiden Lukemisen nopeus ja oikeellisuus –testien tulokset yksilötestistössä.

Testi	Suuria vaikeuksia		Lieviä vaikeuksia		Ei vaikeuksia	
	N	%	N	%	N	%
Lukemisen nopeus						
Sanojen lukeminen (N=77)	37	48 %	11	14 %	29	38 %
Merkityksettömät sanat (N=77)	42	54 %	9	12 %	26	34 %
Tekstin lukeminen (N=76)	40	53 %	17	22 %	19	25 %
Lukemisen oikeellisuus						
Sanojen lukeminen (N=78)	9	12 %	15	19 %	54	69 %
Merkityksettömät sanat (N=77)	26	34 %	11	14 %	40	52 %
Tekstin lukeminen (N=76)	13	17 %	17	22 %	46	61 %

Luetun ymmärtämisen testit

Yksilötestistöön kuuluu kaksi luetun ymmärtämisen testiä. Ensimmäisessä tekstissä (Tietotekniikka) luetun ymmärtämistä arvioidaan monivalintatehtävien avulla. Monivalintakysymyksiä on 11. Vastaaminen vaatii lukijalta erilaisia luetun ymmärtämisen strategioita. Kysymyksiin voi löytyä vastaus suoraan tekstistä, tai vastaus on pääteltävä koko tekstin tai sen osien avulla. Toisen tekstin (Digikuvaus) ymmärtämistä arvioidaan avointen kysymysten avulla. Kysymyksiä on yhteensä 12, joista puoleen vastataan kirjallisesti ja puoleen suullisesti. Osaan kysymyksistä löytyy suoraan vastaus tekstistä ja osaan vaaditaan soveltamistaitoa. Luetun ymmärtämisen testeissä aikaa ei ole rajoitettu.

Oppivan asiakkaista vain 39 osallistui molempiin luetun ymmärtämisen testeihin (ks. Taulukko 14.). Osan kohdalla mm. tarkkaavuuden vaikeudet rajoittivat laajan yksilötestistön jokaiseen testiin osallistumista. Joidenkin asiakkaiden kohdalla luetun ymmärtämisen vaikeudet olivat selkeästi havaittavissa jo lukiseulan ja yksilötestin ensimmäisen luetun ymmärtämisen testin sekä muiden aiempien tehtävien ja tietojen perusteella.

Taulukko 13. Oppivan asiakkaiden Luetun ymmärtäminen –testin tulokset yksilötestistössä.

Testi	Suuria vaikeuksia		Lieviä vaikeuksia		Ei vaikeuksia	
	N	%	N	%	N	%
Luetun ymmärtäminen 1 Tietotekniikka teksti (N=69)	33	48 %	7	10 %	29	42 %
Luetun ymmärtäminen 2 Digikuvaus (N=39)	15	38 %	7	18 %	17	44 %

Nopean kirjoittamisen testi

Nopean kirjoittamisen -testissä arvioidaan kirjoittamisen nopeutta ja tarkkuutta. Tehtävä mittaa pääasiassa kirjoittajan motorista suoriutumista, mutta myös oikeinkirjoitustaitoa. Tehtävässä on 20 kuvaa, joiden nimet testattavan pitää kirjoittaa paperille. Kirjoitettavat sanat ovat melko lyhyitä ja hyvin tuttuja. Testillä on helppo huomata tavanomaista hitaampi kirjoittaminen, jolloin se voidaan huomioida esimerkiksi opetuksessa.

Testin tulosten perusteella Oppivan asiakkaista jopa 68 %:lla ilmeni suuria vaikeuksia nopean kirjoittamisen – testissä. Lieviä vaikeuksia ilmeni 11 %:lla ja ilman vaikeuksia suoriutui 21 %. Osasyynä vaikeuksien suureen määrään on todennäköisesti harjaantumattomuus nopeaan käsin kirjoittamiseen, koska asiakkaiden arjen toimintoihin ei välttämättä ole sisällynyt kyseistä taitoa edellyttäviä tilanteita.

Lukemisen ja kirjoittamisen taitoja sekä niissä ilmeneviä ongelmia kartoitettaessa on muistettava, ettei lukivaikeus tarkoita luku- ja kirjoitustaidottomuutta. Aikuis-tenkin kohdalla lukitaitoja on edelleen mahdollista kehittää. Etenkin jos vaikeudet johtuvat harjaantumattomuudesta, vähäisestä osallistumisesta esimerkiksi peruskoulun opetukseen, on mahdollista saavuttaa lukemisen ja kirjoittamisen taitoja harjoittamalla hyviä tuloksia.

5.4.3 Tarkkaavuusvaikeudet

Useilla hankkeen asiakkaila havaittiin sekä hanketyöntekijöiden tekemissä suun-
taa-antavissa testeissä että neuropsykologin tarkemmissa tutkimuksissa (ks. Tau-
lukko 16.) tarkkaavuusvaikeuden piirteitä. Vaikeuksia ilmeni mm. pitkäjänteiseen
toimintaan keskittymisessä: uusista asioista innostutaan helposti, mutta mielen-
kiinto myös laantuu nopeasti. Tämä näkyy useissa lyhytkestoisissa työ- ja pa-
risuhteissa sekä keskeytyneissä opinnoissa. Osa asiakkaista oli hyvin impulsiivi-
sia.

Hanketyöntekijät arvioivat tarkkaavuusvaikeuksia asiakkaiden oman kertoman
lisäksi mm. aikuisten ADHD-oirekysely ASRS-lomakkeella. Näiden alustavien
arviointien perusteella tarkkaavuusvaikeuden piirteitä ilmeni 80 %:lla asiakkaista.
Neuropsykologin tutkimuksessa tarkkaavuusvaikeutta arvioitiin tarkemmin 52
asiakkaan kohdalla ja lähes jokaisella (98 %:lla) tutkimukseen osallistuneella il-
meni joko lieviä (44 %) tai selkeitä (54 %) tarkkaavuusvaikeuden piirteitä. Osa
asiakkaista ohjattiin tutkimuksen tehneen neuropsykologin suosituksesta edelleen
Oppivan ostopalveluna hankkimiin neurologin tai psykiatrin tutkimukseen
ADHD:n diagnosointia varten. Lähes jokainen erikoislääkärin tutkimuksessa ollut
asiakas myös sai ADHD-diagnoosin. Osa heistä aloitti lääkityksen ja/tai ohjattiin
hakeutumaan neuropsykologisen tai muun lääkinnällisen kuntoutuksen pariin.
Osalle suositeltiin neuropsykiatrista yksilövalmennusta (ADHD coachaus), jota
muutama kokeilikin.

Taulukko 14. Tarkkaavuusvaikeutta neuropsykologisissa testeissä.

Vaikeuksia	N	%
Ei	1	2
Lieviä	22	44
Selkeitä	27	54
Yhteensä	50	100

5.4.4 Muut oppimisen vaikeudet

Neuropsykologisissa tutkimuksissa selvitettiin monipuolisesti oppimisen eri osa-alueita, tarkkaavaisuutta ja perustoimintoja. Lukivaikeuksien ja tarkkaavuusvaikeuksien lisäksi asiakkailta todettiin myös hahmottamisen vaikeutta, mikä ilmenee esimerkiksi avaruudellisen hahmottamisen ongelmina. Tällöin suuntien ja erilaisten mittojen hallinnassa on vaikeuksia ja ne näkyvät esimerkiksi taipumuksina eksyä sekä oppia hahmottamaan aikaa kellosta. Käytännön työtehtävät esimerkiksi ravintola-, rakennus- tai liikenteenalalla voivat olla haasteellisia.

Suurella osalla neuropsykologin tutkimuksessa käyneistä asiakkaista oli tai oli aiemmin ollut päihteiden liikakäyttöä ja osalla tapaturmissa tai väkivaltatilanteissa saatuja päänkolhuja. Tutkimuksissa havaittiin myös muistivaikeutta, mikä saattaa johtua edellä mainituista syistä. Sekä alkoholin että huumeiden käyttö heikentävät muistia aiheuttamalla sekä välittömiä että pysyviä muutoksia aivojen hermokudokseen. Myös stressi ja kuormittava elämäntilanne aiheuttavat muistivaikeuksia. Muistivaikeuksien helpottamiseksi suunniteltiin yhdessä asiakkaiden kanssa erilaisia keinoja lähtien kalenterin käytöstä ja matkapuhelimen toimintojen hyödyntämisestä.

Myös toiminnanohjauksen ongelmat olivat Oppivan asiakkailta yleisiä. Toiminnanohjauksella tarkoitetaan kykyä säädellä omaa toimintaa tilanteen vaatimusten mukaisesti. Esimerkiksi tehtävästä toiseen vaihtaminen, toiminnan suunnittelemattomuus sekä omien tunteiden säätely ovat tyypillisiä toiminnanohjauksen on-

gelmia. Toiminnanohjauksen ongelmista aiheutuvaa haittaa voidaan vähentää esimerkiksi jaotteleamalla työtehtävät pienemmiksi kokonaisuuksiksi ja asettamalla kullekin niistä selkeät tavoitteet. Työ-, opiskelu- ym. tehtävien läpikäyminen ennen niiden aloittamista helpottaa tehtävästä toiseen siirtymistä.

Neuropsykologisissa tutkimuksissa asiakkailta ilmeni myös aikaisempaa ja osin ajankohtaista mielialaoireilua ja ahdistuneisuutta. Suurella osalla käsitys itsestä oppijana oli huono ja itsetunto heikko. Tutkimuksilla oli asiakkaille tärkeä merkitys myös itsetunnon kannalta: kaikilla on vaikeuksistaan huolimatta myös vahvuuksia ja monella todettiin esimerkiksi päättelysuoriutumisen olevan vähintään keskitasoa. Omien vahvuuksien löytäminen onkin yhtä tärkeää kuin oppimisvaikeuksien tunnistaminen. Vahvuudet tukevat sekä oppimista että itsetuntoa ja niiden avulla voi kompensoida heikkouksia.

5.4.5 Oppimisvaikeudet arjessa

Oppimisvaikeudet eivät ole este menestyä töissä tai opinnoissa, mutta ne vaativat yksilöltä joissain tilanteissa keskimääräistä enemmän ponnistelua. Oppimiseen liittyvät vaikeudet vaikuttavat itsetuntoon ja pärjäämiseen jo lapsuudessa ja voivat olla myös mielenterveysongelmien taustalla.

Oppimisvaikeuksien tutkimustuloksista oli hankkeen asiakkaille konkreettista hyötyä mm. siten, että he saivat tietoa omasta itsestään. Tulosten avulla myös suunniteltiin tukitoimia ja kompensatiokeinoja miten kukin oppimisvaikeudestaan huolimatta selviytyisi arkipäivästään - sisältyi siihen sitten mitä tahansa toimintoja.

Oppimisvaikeuksien toteamisen jälkeen asiakkaiden kanssa käytiin yksilöllisesti läpi millaista haittaa todettu vaikeus tarkoittaa kyseisen henkilön elämässä sekä millaisin keinoin tilannetta voidaan helpottaa. Usein jo se, että asiakkaat saivat tutkittua tietoa omasta itsestään ja oppimisen ongelmistaan toi helpotusta. Tietyt

ongelmat eivät johtuneetkaan tyhmyydestä tai laiskuudesta vaan oppimisvaikeuksista.

Lukitetauksen tai neuropsykologisen tutkimuksen perusteella asiakkaalle suositeltiin esimerkiksi lukikuntoutusta, neuropsykologista kuntoutusta tai ammatilliseen erityisoppilaitokseen hakeutumista voidakseen suorittaa tutkinnon. Rikostaustaisten kohdalla elämä on usein lyhytjänteistä ja pitkään kuntoutusprosessiin tai opintoihin sitoutuminen ei aina onnistu. Myös rahoitus esimerkiksi neuropsykologisen kuntoutuksen tai muiden tukitoimien kohdalla on epävarmaa. Tärkeämmäksi osoittautuikin kompensointikeinojen suunnittelemisen ja harjoittamisen arkipäivän tilanteita kuten esimerkiksi erilaisten lomakkeiden täyttämistä, aikataulujen noudattamista ja muistin tukemista varten.

Oppimisvaikeuksista saattaa aiheutua haittaa myös työelämässä. Uusien työtehtävien ja ohjeistuksien oppiminen on työlästä ja seurauksena voi olla erilaisia fyysisen ja psyykkisen terveyden ongelmia, pitkäjännitteisyyden puuttumista sekä mahdollisesti myös päihderiippuvuutta. Työolosuhteiden järjestelyn, tarvittavien apuvälineiden sekä omien, yksilöllisten kompensointikeinojen avulla on mahdollista saada tukea työssä jaksamiseen.

6 OPPIVAN TOIMINTA

Hyvä käytäntö viittaa niihin toimintatapoihin, jotka tuottavat tavoiteltua muutosta yhteiskunnallisissa rakenteissa ja ihmisten elämässä. Hyvän käytännön tunnistamisessa auttavat esimerkiksi oman toiminnan arviointi, ulkoinen arviointi sekä käytössä oleva palaute- ja vuorovaikutusjärjestelmä. Käytäntöä voidaan levittää tiedonvälityksellä, eri toimijoiden kanssa käytävällä vuoropuhelulla ja vaikuttamalla. Hyvän käytännön levittäminen ja juurruttaminen kytkeytyy hankkeen elinkaaren eri vaiheisiin, joita ovat suunnittelu, käynnistys, toteutus ja päättäminen. (Hakulinen & Niemi 2008, 18-20.) Oppivan toiminnassa oli suunnitteluvaiheesta lähtien tiiviisti mukana Rikosseuraamuslaitos sekä kolmannen sektorin toimijoita kuten Helsingin seudun erilaiset oppijat, Erilaisten oppijoiden liitto, ADHD-liitto sekä Kuntoutussäätiö.

Oppiva-hankkeen ulkoisen väliarvioinnin mukaan hankkeessa tehtiin jo hyvissä ajoin juurruttamistyötä. Tästä kertovat esimerkiksi hankkeen tuottama oppimisvaikeuksia kartoittava Oppiva-testi ja teemaan liittyvien koulutusten järjestäminen. (Tuokkola 2009, 32-33.) Hankkeen toimintaa arvioitiin -ulkoisen ja hanke-työntekijöiden itsearvioinnin lisäksi – eri näkökulmista viidessä opinnäytetyössä. Oppivan tuottamat materiaalit ja hankkeeseen laaditut opinnäytetyöt on koottu liitteeseen 4.

6.1 Oppaat ja raportit

Hyttisen (2006, 100) mukaan hankkeen tuotokset mahdollistavat työn jatkuvuuden. Mallien, oppaiden ja ohjelmien luominen ja dokumentointi ovat keskeinen osa kehittämistyötä. Ilman niitä työn tulokset eivät ole siirrettävissä.

Oppiva-hanke tuotti opasvihkosen, joka on tarkoitettu työvälineeksi rikosseuraamusalan asiakastyöhön. Opasvihkosen tarkoituksena on helpottaa oppimisvaikeuksien puheeksi ottoa asiakkaan kanssa. Vihkonen sisältää perustietoa oppimisvaikeusteemasta, kaksi kartoitustestiä sekä tietoa apuvälineistä ja tukitahoista.

Se soveltuu käytettäväksi myös esimerkiksi sosiaali- ja terveystoimissa sekä työ- ja elinkeinotoimistoissa. Opasta käytettiin koulutusmateriaalina hankkeen järjestämissä koulutuksissa. Opasvihkonen on luettavissa ja tulostettavissa: www.porttivapauteen.fi.

Oppivan tuottama oppimisvaikeuksia käsittelevä asiakastyön käsikirja valmistui toukokuussa 2010. Käsikirjassa on hyödynnetty vuonna 2009 Vanajan vankilassa naisvangeille toteutetun oppimisvalmiusryhmän ohjaamisesta saatuja kokemuksia. Keravan vankilan WOP-kuntoutusosaston ohjaajat antoivat arvokasta palautetta käsikirjan sisällöstä ennen sen painattamista.

Käsikirja on tarkoitettu käytettäväksi rikosseuraamusalan ryhmä- tai yksilötyössä sellaisten asiakkaiden kanssa, joille oman oppimisen pohtiminen on ajankohtaista ja tarpeellista. Asiakkailta ei tarvitse olla todettuja oppimisvaikeuksia. Asiakastyön käsikirjan käyttöä on koulutettu Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstölle yli kymmenessä koulutustilaisuudessa ympäri Suomea. Käsikirja hyväksyttiin Rikosseuraamuslaitoksen ohjelmatoiminnan ohjausryhmässä hyväksi käytännöksi rikosseuraamusalalle. Käsikirja on luettavissa ja tulostettavissa: www.porttivapauteen.fi.

6.2 Koulutukset ja seminaarit

Oppiva järjesti runsaasti koulutuksia ympäri Suomea sekä osallistunut erilaisille messuille ja seminaareihin. Se tavoitti hankeautensa aikana yhteensä satoja eri alojen ammattilaista. Tässä tärkeimmät koulutustilaisuudet:

- Pääkaupunkiseudun yhdyskuntaseuraamustoimistojen henkilökunnalle pidettiin marraskuussa 2008 Herossa oma oppimisvaikeuksiin liittyvä koulutus, jonka tarkoituksena oli tiivistää yhteistyötä toimistojen kanssa. Koulutuksessa esiteltiin hankkeen laatima etsivän työn työväline (Oppiva-testi). Koulutuksen jälkeen yhdyskuntaseuraamustoimistoista alkoi ohjautua useita uusia asiakkaita, joten vaikutti siltä, että Oppiva-testi toimii hy-

vin oppimisvaikeuksien alkukartoitusvälineenä ja keskustelun pohjana. Sen avulla oli myös helpompi ohjata asiakkaita hankkeeseen.

- Hanke järjesti marraskuussa 2009 yhdessä Erilaisten oppijoiden liiton ja Heron kanssa kolmannen sektorin toimijoille koulutuspäivän, jonka teemana oli Oppimisvaikeuksien huomiointi päihde- ja mielenterveystyössä.
- Oppiva perehdytti vankiloiden työnjohtoa oppimisvaikeuksiin ja niiden huomiointiin käytännön työssä maaliskuussa 2010 järjestetyssä Ohjaustaitojen koulutuksessa.
- Maaliskuussa 2010 Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksessa vankeinhoiton perustutkintoa suorittaville opiskelijoille (kolme ryhmää) pidettiin kahden oppitunnin kestoisen luento oppimisvaikeuksista. Osallistujat saivat perustietoa oppimisvaikeuksista sekä niiden huomioimisesta käytännön työssä. Heiltä ja opettajalta saadun palautteen perusteella voidaan sanoa koulutusten onnistuneen hyvin ja osallistujien saaneen uusia, oppimisvaikeudet huomioivia näkökulmia käytännön työhönsä.
- Oppiva järjesti 17.–18.5.2010 Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksessa oppimisvaikeuksia käsittelevän koulutuksen, johon osallistui noin 30 rikosseuraamusalan työntekijää eri puolilta Suomea, osa videolinkin kautta. Osallistujat olivat antamansa palautteen perusteella erittäin tyytyväisiä päivien sisältöön ja toteutukseen sekä saamaansa materiaaliin, joka sisälsi mm. Oppivan tuottaman ohjaajan käsikirjan.
- Loka-joulukuun 2010 aikana järjestettiin yhdeksällä eri paikkakunnalla (yhdyskuntaseuraamustoimistossa tai vankilassa) koulutuspäivä, joka käsittelee oppimisvaikeuksien huomiointia asiakastyössä. Koulutuksiin osallistui rikosseuraamusalan työntekijöiden lisäksi ammatillaisia kuntien sosiaalitoimesta, työvoimahallinnosta sekä ammatillisesta erityisopetuksesta. Koulutuksista kerätyn palautteen perusteella aihe koettiin tärkeäksi ja jaettu materiaali helppokäyttöiseksi asiakastyössä. Koulutukset jatkuvat keväällä 2011.

- Oppiva esitteli Kuntoutussäätiöllä 25.–26.5.2010 järjestetyssä Palveluohjauksen hyvät käytännöt kuntoutuksessa – koulutuksessa toimintamalliaan kuntoutuksen ammattilaisista koostuvalle osallistujajoukolle. Toimintamalli herätti paljon kiinnostusta osallistujissa.
- Oppiva oli mukana Lärande 2010 – tapahtumassa, joka järjestettiin Åbo Akademin toimesta Vaasassa 28.–29.10. Hankkeella oli pääpuheenvuoro Att hitta en fungerande studieväg- workshopissa. Tapahtumaan osallistui n. 320 ruotsinkielisen opetuksen parissa työskentelevää ammattilaista.

Oppiva sai myös kansainvälistä huomiota. Hanketyöntekijät osallistuivat syksyllä 2009 Kyproksella järjestettyyn European Prison Education Assosiationin (EPEA) konferenssiin. Liberation through education – nimiseen tapahtumaan osallistui noin 200 vankilaopetuksen parissa työskentelevää ammattilaista eri puolilta Eurooppaa. Oppiva esitteli toimintaansa posterinäyttelyssä ja herättikin runsaasti kiinnostusta niin tutkijoiden kuin käytännön työtä tekevien keskuudessa.

Ruotsin Skövdessä järjestettiin Pohjoismaiset vankilaopetuspäivät 30.9 - 3.10.2010. Ett annat liv -seminaari pidettiin neljännen kerran ja siihen osallistui yhteensä 147 henkilöä. Oppivalla oli seminaarissa workshop, missä kerrottiin hankkeen toiminnasta.

6.3 Tiedotus- ja vaikuttamistyö

Oppiva osallistui Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry:n järjestämään Hyvä käytäntö -kilpailuun, joka ratkesi Sosiaalialan asiantuntijapäivillä Oppivan voittoon maaliskuussa 2010. Hankkeella oli tapahtumassa myös workshop sekä tiedotustilaisuus, joihin osallistui sosiaalialan ammattilaisia sekä eri tiedotusvälineiden edustajia.

Hyvä käytäntö -voiton myötä Oppiva sai osakseen runsaasti positiivista julkisuutta. Suomen Tietotoimiston ja Talentian lähettämät tiedotteet voitosta huomioitiin useissa lehdissä, kuten Kalevassa, Hufvudstadsbladetissa ja Vasabladetissa. Op-

pivan työntekijöitä haastateltiin mm. Talentia-lehteen, Sosiaalietoon, Selkouutiin ja Kontraan. Anna-lehdessä ilmestyneessä artikkelissa pääosassa oli Oppivan asiakkaan haastattelu.

Oppivan laatima Hyvän käytännön kuvaus on julkaistu Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämän Sosiaaliportti-sivuston Hyvä käytäntö-verkkopalvelussa. Hyvä käytäntö-verkkopalvelu tarjoaa ajankohtaista ja monipuolista tietoa sosiaali- ja terveystieteen hyvistä käytännöistä. Oppivan hyvän käytännön kuvaus säilyy Sosiaaliportissa, josta se tullaan yhdessä muiden kuvausten kanssa siirtämään Innokylä-sivustolle osoitteeseen www.innokyla.fi.

6.4 Opinnäytetyöt

Oppiva-hankkeen toiminnasta on laadittu viisi opinnäytetyötä ammattikorkeakoulujen sosiaali- ja terveystieteen alalla. Ne löytyvät kokonaisuudessaan ammattikorkeakoulujen verkkokirjasto Theseuksesta osoitteessa www.theseus.fi.

Hanna Kempe, Maria Pullinen ja Pinja Tiitta (2010) arvioivat opinnäytetyössään "**Kriminaalihuollon tukisäätiön Oppimisvaikeuksista vapaaksi -hanke — ADHD -kuntoutuskurssin arviointi**" kurssia kolmesta eri näkökulmasta: prosessin kuvaus, kurssille asetetut tavoitteet ja kehittäminen. Kokonaisuudessaan kurssia pidettiin onnistuneena ja hyödyllisenä ja vastaavanlaiselle toiminnalle nähtiin olevan jatkossakin tarvetta.

Sirpa Ollikaisen ja Johanna Virtasen (2010) opinnäytetyötä "**Oppiva-hanke verkostoissa: Arvioinnin kohteena tavoitteiden toteutuminen ja toiminnan juurruttaminen**" varten haastateltujen Oppivan yhteistyökumppaneiden näkemysten mukaan hanke nosti esille tärkeän ajankohtaisen asian, jonka tulisi näkyä jokapäiväisessä työskentelyssä rikostaustaisten kanssa. Hankkeen tavoitteiden arvioitiin toteutuneen hyvin, mutta toiminnan juurtumista ja jatkumista pidettiin epävarmana, koska arvioitiin, ettei toiminta ole juurtunut rakenteisiin ja on sen vuoksi irrallaan eikä kenenkään vastuulla.

Toimintaterapeuteiksi opiskelleiden Emilia Nikusen ja Kaisa Nurron (2009) opinnäytetyössä "**Sensorinen integraatio & Aikuisiän oppimisvaikeudet: suuntia kolmen kriminaalitaustaisen Oppiva-hankkeen asiakkaan kuntoutukseen**" käsitellään sensorisen integraation yhteyttä oppimisen vaikeuksiin sekä selvitetään voidaanko toimintaterapiaa hyödyntää kriminaalitaustaisten oppimisvaikeuksisten henkilöiden kuntoutuksessa sensorisen integraation teorian puitteissa. Tutkimusta varten haastateltiin kolmea Oppivan asiakasta. Tulosten perusteella sekä haastatellut että asiakasryhmä laajemminkin voisi hyötyä toimintaterapiainventioista, joilla tuettaisiin mm. itsetunnon kehittymistä sekä yhteiskuntaan sopeutumista.

Riikka Laaksosen opinnäytetyön (2009) "**Oppimisvalmiuksia kehittävä ryhmätoiminta Vanajan vankilassa**" tarkoituksena on selvittää millainen merkitys Oppivan toteuttamalla ryhmällä oli siihen osallistuneille naisvangeille. Tulosten perusteella osallistujat kokivat saaneensa paljon tarpeellista tietoa itselleen ajankohtaisista, oppimiseen liittyvistä asioista.

Satu Kasvin (2009) tapaustutkimuksena toteutetussa opinnäytetyössä "**Oppimisvaikeuksista vapaaksi — vankilasta vapautuneen nuoren kokemukset oppimisvaikeuksista ja kuntoutuksen tukemisesta**" kuvataan vankilasta vapautuneen nuoren koettua tuen tarvetta oppimisvaikeuksien ja kuntoutuksen suhteen. Haastateltavan oppimisvaikeuksia oli selvitetty myös hänen lapsuudessaan, mutta hän koki vasta Oppivan myötä päässeensä varsinaisesti tutkimus- ja kuntoutustoimenpiteisiin. Tuen tarvetta haastateltava koki erityisesti arjen asioissa kuten asunnonhankinnassa.

7 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA SUOSITUKSIA

Oppivan kokemusten perusteella oppimisvaikeuksien tutkimukset osoittautuivat asiakkaille merkityksellisiksi; heidän kohtaamansa vaikeudet olivatkin johtuneet neurologisista häiriöistä eivätkä tyhmyydestä tai laiskuudesta. Oppimisvaikeuksien tunnistaminen nosti asiakkaiden itsetuntoa ja auttoi ymmärtämään aiempia epäonnistumisia esimerkiksi koulussa. Testausten perusteella todetuista lukemisen ja kirjoittamisen vaikeuksista saadulla lukilausunnolla moni asiakas sai suorittaa autokoulun teoriakokeen suullisesti.

Oppimisvaikeuksien toteamisen ohella Oppiva pyrki aina selvittämään asiakkaan vahvuuksia. Asiakkaat saivat rohkeutta hakeutua opiskelemaan tai ainakin harkitsemaan opiskelua, kun he oivalsivat oman tapansa oppia. Pääsääntöisesti asiakkaat olivat kinesteettisiä oppijoita eli he oppivat parhaiten itse tekemällä ja kokeilemalla. Tämän vuoksi perinteinen luokkamuotoinen teoriaopetus on ollut asiakkaille haasteellista ja koulutuksesta syrjäytyminen on alkanut usein jo peruskoulussa.

Myös peruskoulun jälkeen on oltava vaihtoehtoja nuorille, joille perinteinen oppilaitosopiskelu on liian haastavaa. Toisen asteen oppilaitoksissa tulisi olla nykyistä enemmän resursseja yksilölliseen opetukseen sekä moniammatilliseen lisätukeen (kuraattori, psykologi, opinto-ohjaaja ym.). Maamme koulutuspoliittisena tavoitteena on, että jokainen nuori suorittaisi lukion tai ammatillisen peruskoulutuksen. Ongelma nykyisessä järjestelmässä on, että millään koulutusorganisaatiolla ei ole velvoitetta ottaa peruskoulunsa päättävää nuorta opiskelijakseen. Perusopetuksen jälkeistä koulutusta ei myöskään ole säädetty minkään tahon vastuulle. Kunnilla sen sijaan on lakisääteinen rahoitusvastuu toisen asteen koulutuksen kustannuksista.

Oppimisvaikeudet huomioivia opiskelupaikkoja löytyy melko helposti, mikäli asiakas on motivoitunut opiskelemaan. Niin rikostaustaisille kuin muillekin op-

pimisvaikeuksia omaaville, jotka eivät ole kiinnostuneita opiskelusta, ei ole olemassa tahoja tai järjestelmää, josta he automaattisesti saisivat tukea oppimisvaikeuksiinsa. Suuri osa oppimisvaikeuksia omaavista tarvitsee rinnalla kulkijaa, joka ohjaa ja muistuttaa heitä hoitamaan asioitaan ja tarjoaa keskusteluapua, kun asiat eivät suju suunnitelmien mukaan.

Oppiva vaikutti työllään siihen, että rikostaustaisten nuorten oppimisvaikeuksiin ja niiden merkitykseen syrjäytymiskehityksessä kiinnitetään aiempaa enemmän huomiota. Rikosseuraamusalan asiakastyötä tekevät osaavat huomioida asiakkaiden oppimisvaikeuksia ja käyttää välineitä niiden arviointiin. Hanke todisti että suurella osalla rikostaustaisista nuorista on jonkinlaisia oppimisvaikeuksia ja että tutkimuksiin tai kuntoutusjärjestelmään mukaan pääseminen ei ole helppoa.

Suurimmalle osalle Oppivan asiakkaista suositeltiin neuropsykologisten tutkimusten jälkeen lääkäriä, joka on erikoistunut sekä neurologiaan että psykiatriaan. Hämmästyttävää on, että yksityiseltäkin sektorilta oli erittäin vaikea löytää lääkäreitä, jotka hallitsevat molemmat osa-alueet. Hämmästyttävää on myös se, että lähes jokainen tarkkaavuuden vaikeuksien vuoksi jatkotutkimuksissa ollut asiakas sai ADHD-diagnoosin. Asiakkaat olivat keski-ikältään 24,4-vuotiaita ja suuri osa oli elämänsä varrella ollut asiakkaana erilaisissa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa – tosin useimmiten muista kuin oppimisvaikeuksiin liittyvistä syistä johtuen, joten tarkkaavuuden problematiikka oli mahdollisesti jäänyt muiden ongelmien vuoksi huomioimatta.

ADHD diagnoosi antoi useille asiakkaille varmuuden heidän aiemmista epäilyistään. Diagnoosia tarvitaan esimerkiksi asiakkaan hakeutuessa kuntoutukseen. Diagnoosin avulla on myös mahdollista saada ADHD-lääkitys, joka onkin monelle tarpeellinen arjen sujumisen kannalta. Lääkityksenä käytetään keskushermostoa stimuloivia lääkkeitä, joita kohderyhmän keskuudessa usein myös käytetään väärin. Siksi kontakti terveydenhuoltoon ja asiakkaan tunteminen onkin tärkeä lääkityksen aloittamista suunniteltaessa. Niin Oppivan huomioiden kuin aiempien tut-

kimusten perusteella on todettu, että rikostaustaisilla on muuta väestöä enemmän ADHD:ta ja ilmiötä olisi edelleen tarvetta selvittää tarkemmin.

Oppimisvaikeuksien kartoittaminen on Oppivan kokemusten perusteella järkevää aloittaa jo rangaistusaikana. Vankeusaikana on mahdollista päästä mm. neuropsykologisiin tutkimuksiin esimerkiksi Kansaneläkelaitoksen (Kelan) kustantamana. Tutkimukset ovat suositeltavia erityisesti nuorille vangeille, joilla opiskelu- ja työhön paluu on realistista. Vankilassaolo ei ole este Kelan järjestämälle kuntoutukselle, jos edellytykset siihen muutoin ovat olemassa. Kelan kuntoutus voi sisältää työkyvyn ja kuntoutustarpeen arviointeja, työ- ja koulutuskokeiluita, työkykyä ylläpitävää ja parantavaa valmennusta sekä ammatillista koulutusta. Tutkimuksiin ja kuntoutukseen pääseminen jo vankeusaikana edellyttää oppimisvaikeuksiin liittyvän problematiikan nykyistä laajemman huomioimisen lisäksi myös Kelan ja työvoimahallinnon palveluihin liittyvän tiedon lisäämistä Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden keskuudessa. Mahdollisesti myös tiiviimpi yhteistyö Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikön kanssa lisäisi työntekijöiden tietoutta ja sillä tavoin edesauttaisi asiakkaiden pääsyä tutkimuksiin?

Kriminaalihuollon tukisäätiön roolia sillanrakentajana Rikosseuraamuslaitoksen ja oppimisvaikeus-teeman parissa työskentelevien järjestöjen kuten ADHD-Liiton, Erilaisten oppijoiden liiton ja Helsingin seudun erilaisten oppijoiden välillä voitaisiin tulevaisuudessa edelleen vahvistaa, jotta sekä rikostaustaiset asiakkaat että heidän parissaan työskentelevät ammattilaiset saisivat tietoa järjestöjen tarjoamista palveluista ja toiminnoista. Rikostaustaisten asiakkaiden kuntoutuksen jatkuminen rangaistusajasta vapauteen edellyttää nykyistä tiiviimpää yhteistyötä sekä myös molemmin puolisen tietämyksen lisäämistä eri sektoreiden välillä.

Oppivan kokemusten perusteella oppimisvaikeuksien työstäminen soveltuu hyvin päihdekuntoutuksen rinnalle. Oppimisvaikeudet, päihde- ja mielenterveysongelmat kytkeytyvät usein toisiinsa, joten oppimisvaikeuksien tunnistaminen ja tukitoimien käyttöönotto edistävät parhaimmillaan myös päihteiden väärinkäytöstä kuntoutumista.

Oppivan asiakastyön toimintamalli osoittautui toimivaksi ja hyödylliseksi. Se ei kuitenkaan ole resurssien puutteen vuoksi sellaisenaan siirrettävissä rikosseuraamusalan toimintakäytännöksi. Oppimisvaikeuksien tarkat tutkimukset vaativat aikaa ja edellyttävät pitkäjänteisyyttä sekä asiakkailta että työntekijöiltä. Myös rahoituksen järjestyminen sekä tutkimuksiin että kuntoutuksiin on usein epävarmaa. Rangaistuksen päättyessä oppimisvaikeuksien selvittämisprosessi saattaa olla edelleen kesken eikä asiakkaan tarvitsemaa tukea sen loppuun saattamiseen ole välttämättä saatavilla. Ostopalveluihin kohdennettu rahaosuus mahdollisti Oppivan asiakkaiden nopean pääsemisen neuropsykologisiin ja erikoislääkäreiden tutkimuksiin. Hankkeen työntekijät toimivat asiakkaiden tukena koko oppimisvaikeuksien kartoitus- ja kuntoutusohjauksen ajan; yhtä intensiivistä tukea ei hankkeen päättymisen jälkeen ole saatavilla. Tarvetta sen sijaan on.

Raha-automaattiyhdistyksen vuoden 2011 avustusesitys sisälsi hankkeena alkaneelle oppimisvalmennustyölle suunnatun kohdennetun avustuksen, joten rikostaustaisten parissa tehtävä oppimisvalmennustyö tulee jatkumaan osana Kriminaalihuollon tukisäätiön toimintaa. Oppimisvalmennustyöhön tulee sisällymään mm. kouluttamista, teemaan liittyvien aineistojen tuottamista sekä käytännön asiakastyön ohjausta ja tukemista. Tuleva oppimisvalmennuskoordinaattori toimii oppimisvalmennustyön verkoston ylläpitäjänä ja kehittäjänä.

Lähteet

- Ahonen, T., Aro M., Holopainen, L., Kairaluoma, L. & Nevala, J. 2004. Lukivaikeuksien seulontamenetelmä nuorille ja aikuisille. Niilo Mäki Instituutti. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopistopaino.
- Ahonen, T., Aro M., Holopainen, L., Kairaluoma, L. & Nevala, J. 2006. Lukemis- ja kirjoittamistaitojen yksilötestistö nuorille ja aikuisille. Niilo Mäki Instituutti. Jyväskylä: Siirtopaino.
- Ahonen, T., Aro, M., Kairaluoma, L., Kakkuri, I., Laakso, K., Peltonen, M. & Wennström, K. (toim.) 2008. Lukemalla ja tekemällä. Opettajan opas lukivaikeudesta ammatillisille oppilaitoksille. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Ahvenainen, O. & Holopainen, E. 2005. Lukemis- ja kirjoittamisvaikeudet. Teoreettista taustaa ja opetuksen perusteita. Jyväskylä: Kirjapaino Oma Oy.
- Ala-Kauhaluoma, M., Haapasalo, S. & Laurila, H. 2008. Oppimisvaikeudet tukipalvelun haasteena – Lukineuvola-hankkeen arviointitutkimus. Kuntoutussäätiön työselosteita 35/2008. Helsinki: Yliopistopaino.
- Haapasalo, S. 2009. Erilaista oppijuutta vai oppimisvaikeuksia? Teoksessa Hautaluoma, M. & Koskinen, K. (toim.) Valmennuksessa erilainen oppija. Valtakunnallinen työpajayhdistys ry. Tampere: Domus Print Oy. s. 4-5.
- Hakulinen, A. & Niemi, H. (toim.) 2008. Hyvät käytännöt kestäviksi vaikutuksiksi. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 83. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Halonen, M., Kauppinen, H., Syvälahti, M. & Yli-Heikkilä, O. 2002. Tarinoita SULEVIS-TA. Näkökulmia syrjäytymisvaarassa olevien ryhmien kokonaisvaltaiseen lukikuntoutukseen. Turku: Newprint Oy.
- Hautaluoma, M. & Koskinen, K. (toim.) 2009. Valmennuksessa erilainen oppija. Valtakunnallinen työpajayhdistys ry. Tampere: Domus Print Oy.
- Heikkilä, M. 2010. Kuntoutustoiminnan laatukäsikirja. Hyvistä käytännöistä laatua ADHD-liiton sopeutumisvalmennuskursseilla. ADHD-liitto ry.
- Helne, T. 2002. Syrjäytymisen yhteiskunta. Stakes, tutkimuksia 123. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hyttinen, N. 2006. Arviointi avuksi projektityöhön. Sininauhaliitto. Helsinki: Trio-Offset Oy.
- Hämäläinen, R., Liias, S., Taarna, V. & Valkama, A. (toim.) 2007. Erilaisen oppijan käsikirja. Erilaisten oppijoiden liitto ry. Jyväskylä: Gummeruksen kirjapaino Oy.
- Ikala, J. & Lehmusvaara, L. 2008. Kriminaalihuollon tukisäätiön vuosikatsaus 2008. Keuruu: Keuruun Laatupaino KLP Oy.
- Juva, S., Kangasvieri, A. & Välijärvi, J. 2009. Kuntaperustaisen koulutusjärjestelmän kehittäminen. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Kanniainen, A., Lepola, E., Muhli, A. & Rasi, I. 2006. SPSS 14.0 for Windows Perusteet. Oulun yliopisto Tietohallinto. Oulu: Oulun yliopistopaino.

- Kivivuori, J. & Linderborg, H. 2009. Lyhytaikaisvanki. OPTL:n tutkimuksia 248. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2009.
- Koski, L. & Miettinen, K. 2007. Vangit koulutuksessa. Selvitys vankien koulutukseen osallistumisesta, oppimisvalmiuksista ja -strategioista sekä opetuksen laadusta. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2007. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Kriminaalihuollon tukisäätiö. Hankkeet. <
<http://www.kriits.fi/HANKESIVUT/hankesivu.shtml> > (Viitattu 28.10.2010.)
- Kuivajärvi, K. & Sunimento, K. 2007. Vangit ja lukivaikeus. Teoksessa Anttila, P., Hämmäläinen, R., Isotalo, L., Taarna, V. & Valkama A. (toim.) Korvatulehduksista kouluhaluttomuuteen, unihäiriöistä uupumiseen. - Lukivaikeusko terveydenhuollon asia? - Erilaisten oppijoiden liitto ry. Jyväskylä: Gummeruksen kirjapaino Oy. s. 103-104.
- Kumpulainen, T & Saari, S. (toim.) 2006. Koulutuksen määrälliset indikaattorit 2006. Opetushallitus.
- Kärkkäinen, J. Vankien terveystilanne. <
<http://www.porttivapauteen.fi/ylhteiset/?id=349> > (Viitattu 28.10.2010.)
- Lund, A. (toim.) 2007. Sanat selviksi ja teksti tutuksi 2. Sankareita, onko heitä? Luki-harjoituskirja nuorille ja aikuisille. Turku.
- Mäki, M. 2008. Vankien oppimisvaikeuksien tunnistaminen opetuksen ja ohjauksen lähtökohdaksi. Vankien opetusta koskevan kehittämishankkeen (2005 – 2007) loppu-raportti. Rikosseuraamusvirasto.
- Nopola-Hemmi, J. 2007. Neurologia ja lukivaikeus ja lukivaikeuden perinnöllisyys. Teoksessa Anttila, P., Hämmäläinen, R., Isotalo, L., Taarna, V. & Valkama A. (toim.) Korvatulehduksista kouluhaluttomuuteen, unihäiriöistä uupumiseen. - Lukivaikeusko terveydenhuollon asia? - Erilaisten oppijoiden liitto ry. Jyväskylä: Gummeruksen kirja-paino Oy. s. 14-16.
- Rantanen, T. (toim.) 2008. Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Vantaa: Edita Prima Oy.
- Raunio, K. 2009. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Hakapaino.
- Rauste-von Wright, M. & von Wright, J. 1997. Oppiminen ja koulutus. Juva: WSOY.
- Rikosseuraamuslaitos. Organisaatio. <http://www.rikosseuraamus.fi/49205.htm> (Viitattu 28.10.2010.)
- Salo, H. 2006. Lukivaikeus on sosiaalinen riski: lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet suomalaisilla miesvangeilla. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto. Psykologian laitos.
- Sarala, A. & Sarala, U. 2003. Oppiva organisaatio –oppimisen, laadun ja tuottavuuden yhdistäminen. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Siltanen, M. 2009. ADHD:n kuntoutuksesta rikosseuraamusalalla. Kriminaalihuollon tukisäätiön raportteja 1/2009. Helsinki: Oy Multiprint.
- Taipale, V. 2007. Lukivaikeuksien huomiointi on osa terveydenhuollon laatua. Teoksessa Anttila, P., Hämmäläinen, R., Isotalo, L., Taarna, V. & Valkama A. (toim.) Korvatulehduksista kouluhaluttomuuteen, unihäiriöistä uupumiseen. - Lukivaikeusko terveydenhuollon asia? - Erilaisten oppijoiden liitto ry. Jyväskylä: Gummeruksen kirjapaino Oy. s. 9-10.

Tuokkola, K. 2009. Oppimisvaikeuksista vapaaksi -hankkeen (OPPIVA) ulkoinen väliarviointi. Kriminaalihuollon tukisäätiön monisteita 2/2009.

Tuominen, T. 2008. ADHD-piirteet, lukivaikeus ja kognitiivinen kapasiteetti suomalaisilla miesvangeilla. Luentomateriaali 24.5.2008.

Valkama, A. 2007. Teoksessa Anttila, P., Hämäläinen, R., Isotalo, L., Taarna, V. & Valkama A. (toim.) Korvatulehduksista kouluhaluttomuuteen, unihäiriöistä uupumiseen. - Lukivaikeusko terveydenhuollon asia? - Erilaisten oppijoiden liitto ry. Jyväskylä: Gummeruksen kirjapaino Oy. s. 6-8.

Vankeuslaki. 2005. N:o 767. Suomen sädöskokoelma.

Liitteet

Liite 1. Rekisteriseloste.

**REKISTERISELOSTE KRIMINAALIHUOLLON TUKISÄÄTIÖN (KRITS)
OPPIMISVAIKEUKSISTA VAPAAKSI -HANKKEEN ASIAKASREKISTERISTÄ**

Henkilötietolaki(523/99) 10§

Laadittu 21.12.2009

1. Rekisterinpitäjä

Kriminaalihuollon tukisäätiö
Oppimisvaikeuksista vapaaksi -hanke

Vilhonkatu 4 B 13
00100 Helsinki

2. Rekisteriasioista vastaava henkilö ja yhteyshenkilö

Toiminnanjohtaja Jukka Mäki

Kriminaalihuollon tukisäätiö
Kinaporinkatu 2 E 39
00500 Helsinki

Puh. 09 7743 6111, 050 4124 300

Projektipäällikkö Kati Sunimento

Kriminaalihuollon tukisäätiö
Vilhonkatu 4 B 13
00100 Helsinki

Puh. 050 4124 039

3. Rekisterin nimi

Kritsin Oppimisvaikeuksista vapaaksi -hankkeen asiakasrekisteri

4. Henkilötietojen käsittelyn tarkoitus/rekisterin käyttötarkoitus

Asiakkaiden oppimisvaikeuksien tukemiseen liittyvien tehtävien hoitaminen. Tietoja tarvitaan myös hankkeen tulosten raportoinnissa. Tietojen käsittely perustuu henkilötietolain 8§:n 1 momentin 5-kohtaan.

Liite 2. Kriminaalihuollon tukisäätiön tutkimuslupa.

KRIMINAALIHUOLLON TUKISÄÄTIÖ

TUTKIMUSLUPAPÄÄTÖS

Kati Sunimento
Pirjo Poutala
Oppiva –hanka
Kriminaalihuollon tukisäätiö

Kriminaalihuollon tukisäätiö myöntää hakemuksenne 30.3.2010 mukaisesti tutkimusluvan Pirjo Poutalan opintoihin (Laurea ammattikorkeakoulu) liittyvään kehittämissankkeeseen ja Oppiva –hankkeen loppuraportin laadintaa varten.

Luvan ehtona on tekijöiden sitoutuminen siihen, että

- asiakasaineistoja käytetään siten, ettei asiakkaan henkiöllisyys missään vaiheessa tulo ilmi.
- tutkimusaineistoa säilytetään lukitussa tilassa, johon muilla kuin lämän luvan hakijoilla ei ole pääsyä.
- myös sähköisessä muodossa oleva aineisto on suojattu ja käsitellään niin, ette muilla kuin luvan hakijoilla ole siihen pääsyä (vältettävä mahdollisuuksien mukaan esim. aineiston kuljettamista kannettavalla tietokoneella).
- aineisto hävitetään välittömästi sen jälkeen, kun tutkimus on valmistunut.

Helsingissä 17.5.2010

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Jukka Mäki".

Jukka Mäki
Toiminnanjohtaja
Kriminaalihuollon tukisäätiö

Liite 3. Rikosseuraamuslaitoksen tutkimuslupa.

Päätös

RIKOSSEURAAMUSLAITOS

1.4.2010 18/332/2010

Kati Sunimento /
Pirjo Poutala
Kriminaalihuollon tukisäätiö
Kinaporinkatu 2 E 39,
00500 Helsinki

Hakemuksenne 18.3.2010

Tutkimuslupahakemus

Olette hakeneet Rikosseuraamuslaitokselta tutkimuslupaa Pirjo Poutalan Laurean (YAMK) Sosiaali- ja rikosseuraamusalan kehittäminen — sosionomiopintoihin liittyvää kehittämishanketta sekä Kriminaalihuollon tukisäätiön Oppiva — hankkeen loppuraporttia varten. Loppuraportin työstämisessä päävastuussa on Oppiva —hankkeen projektipäällikkö Kati Sunimento. Poutalan kehittämishankkeen vastaavana opettajana toimii lehtori Emmi Lattu.

Hankkeen aihe ja tarkoitus

Poutalan kehittämishankkeen tavoitteena on tutkia kehittämisenäkökulmasta oppimisvaikeuksien havainnoin merkitystä rangaistusajan suunnittelussa ja toteutuksessa. Tavoitteena on mm. tutkia oppimisvaikeusnäkökulmasta rangaistusajan kulkua sijoittajayksikön kautta Oppiva-hankkeen asiakkaiksi ohjautuneilta 42 henkilöltä sekä niiltä, jotka sijoittelussa ollessaan eivät olleet ilmaisseet kiinnostustaan, mutta ovat kuitenkin tuomionsa aikana tullee Oppivan asiakkaiksi.

Oppiva-hankkeen loppuraportin tarkoitus on tutkia millaisia oppimisvaikeuksia hankkeen noin 180 asiakkaalla on. Loppuraportissa kuvataan hankkeen toimintamallit ja tulokset hyödyntäen hankkeen laajaa asiakasaineistoa. Asiakasaineisto sisältää merkittävää tietoa rikostaustaisten nuorten oppimisvaikeuksien laadusta ja yleisyydestä sekä toimenpiteistä, joita tarvitaan kyseisen kohderyhmän oppimisvaikeuksien huomioidessa. Loppuraportissa hyödynnetään myös Poutalan kehittämishankkeessa tuotettua materiaalia.

Hankkeen kohderyhmä

Molemmissa tutkimuksissa käytetään Oppiva-hankkeen asiakasrekisterin aineistoa (180-190 asiakasta).

Kehittämishankkeissa tarkastelun kohteeksi on rajattu Etelä-Suomen aluevankilan sijoittajayksikön kautta Oppiva-hankkeeseen ohjautuneet asiakkaat,

H:\TEKSTEJÄ\Tutkimuslupat\Tutkimusluvut 10 PE\Tutkimuslupa Sunimento ja Poutala.doc

Käyntiosoite
Albertinkatu 25
00180 HELSINKI

Postiosoite
PL 319
00181 HELSINKI

Puhelin
010 36 88500

Telekopio
010 36 88446

Sähköpostiosoite
kirjaamo.rise@om.fi

joiden kuntoutuspolkuja seurataan asiakasrekisterien avulla. Hankkeissa hyödynnetään myös Rikosseuraamuslaitoksen Vati- ja Tyyne asiakastietojärjestelmistä saatavia tietoja.

Lupahakemus

Haette lupaa Vati- ja Tyyne —tietojen käyttöön

Päätös

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö myöntää teille tutkimusluvan hakemuksenne mukaisesti.

Vati-tietojen osalta yhteyshenkilönä toimii tutkija Sasu Tyni Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköstä. Tyyne-tietojen osalta yhteyshenkilönä toimii Niina Laamanen Vantaan yhdyskuntaseuraamustoimistosta. Käytännön järjestelyt aineiston keruun toteuttamiseksi sovitaan heidän välityksellä.

Tulokset on esitettävä niin, etteivät yksittäiset henkilöt ole tunnistettavissa. Aineisto on säilytettävä siten, ettei se joudu ulkopuolisten käsiin. Aineisto on tarkoitettu vain tutkimukselliseen käyttöön ja se on hävitettävä yksilötietojen osalta tutkimuksen valmistuttua.

Tutkimustarkoituksiin tapahtuvasta henkilötietojen automaattisesta käsittelystä tulee tehdä henkilötietolain 36 ja 37 §:n mukainen ilmoitus tietosuojavaltuutetulle silloin, kun käsitellään arkaluonteisia tietoja ja tiedot kerätään pelkästään rekisteripohjaisesti, eikä tällaisesta tutkimusrekisteristä ole nimenomaan säädetty laissa. (ks. www.tietosuoja.fi)

Hankkeen raporttien valmistuttua niistä tulee lähettää kopio Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön sekä Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen Kriminologiselle kirjastolle (Vernissakatu 2A, 01301 VANTAA). Hankkeesta tulee myös lähettää tiivistelmä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön (peter.blomster@om.fi). Rikosseuraamuslaitos pidättää oikeuden julkaista tiivistelmän internet-sivuillaan.

Kirsti Kuivärvi
kehitysjohtaja

Peter Blomster
tutkija

Tiedoksi Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen johtaja Katri Järvinen Etelä-Suomen arviointikeskuksen johtaja Eva Vesanen Etelä-Suomen arviointikeskuksen erikoissuunnittelija Leena Löf Vantaan yhdyskuntaseuraamustoimiston johtaja Päivi Hannula Vantaan yhdyskuntaseuraamustoimiston rikosseuraamustyöntekijä Niina Laamanen Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnon tutkija Sasu Tyni Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnon erikoissuunnittelija Tiina Vogt-Airaksinen

Liite 4. Oppiva-hankkeen tuottama materiaali.

Asiakastyön käsikirja

soveltuu käytettäväksi niin ryhmä- kuin yksilötyössä. Käsikirjan tavoitteena on oppimiseen liittyvien aihealueiden käsittely sekä omien oppimisvalmiuksien pohtiminen. Käsikirja koostuu seitsemästä osiosta, joista jokainen sisältää teoriaa, tehtäviä sekä kysymyksiä keskustelun tueksi. Käsikirjan on tarkoitettu kenen tahansa teemasta kiinnostuneen käytettäväksi. Käsikirja on saatavilla sähköisenä www.porttivapauteen.fi sekä painettuna Kriminaalihuollon tukisäätiöstä.

Asiakastyön opasvihko

on tarkoitettu työvälineeksi rikosseuraamusalan asiakastyöhön. Opasvihkon tarkoituksena on helpottaa oppimisvaikeuksien puheeksi ottoa asiakkaan kanssa. Opas sisältää perustietoa oppimisvaikeuksista, kaksi kartoitustestiä sekä tietoa apuvälineistä ja tukitahoista. Opas soveltuu käytettäväksi myös esimerkiksi sosiaali- ja terveystoimissa sekä työ- ja elinkeinotoimistoissa. Opas on saatavilla sähköisenä www.porttivapauteen.fi sekä painettuna Kriminaalihuollon tukisäätiöstä.

Oppiva-testi

on helpokäyttöinen työväline, jonka avulla voidaan karkealla tasolla kartoittaa oppimisvaikeuksia. Testi sisältyy sekä asiakastyön käsikirjaan että opasvihkoon. Se on saatavilla myös sähköisenä www.porttivapauteen.fi.

Opinnäytetyöt

Oppiva-hankkeeseen valmistuneet ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt ovat saatavilla www.theseus.fi.

Kempe Hanna, Pullinen Maria & Tiitta Pinja. 2010. **Kriminaalihuollon tukisäätiön Oppimisvaikeuksista vapaaksi -hanke — ADHD -kuntoutuskurssin arviointi**. Laurea-ammattikorkeakoulu. Rikosseuraamusalan koulutusohjelma.

Ollikainen Sirpa & Virtanen Johanna. 2010. **Oppiva-hanke verkostoissa: Arvioinnin kohteena tavoitteiden toteutuminen ja toiminnan juurruttaminen**. Laurea-ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma.

Nikunen Emilia & Nurro Kaisa. 2009. **Sensorinen integraatio & Aikuisiän oppimisvaikeudet: suuntia kolmen kriminaalitaustaisen Oppiva-hankkeen asiakkaan kuntoutukseen**. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Toimintaterapian koulutusohjelma.

Laaksonen Riikka. 2009. **Oppimisvalmiuksia kehittävä ryhmätoiminta Vanajan vankilassa**. Laurea-ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma.

Kasvi Satu. 2009. **Oppimisvaikeuksista vapaaksi – vankilasta vapautuneen nuoren kokemukset oppimisvaikeuksista ja kuntoutuksen tukemisesta**. Satakunnan ammattikorkeakoulu. Kuntoutusohjauksen ja –suunnittelun koulutusohjelma.